

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
FAKULTA ARCHITEKTURY

FACULTY OF ARCHITECTURE

ÚSTAV TEORIE
DEPARTMENT OF THEORY

RODINNÝ DŮM V ČESKOSLOVENSKU

PO ROCE 1945

SKUPINOVÉ FORMY ŘADOVÉHO BYDLENÍ

FAMILY HOUSE IN CZECHOSLOVAKIA AFTER 1945
GROUP FORMS OF TERRACED HOUSING

TEZE DIZERTAČNÍ PRÁCE

THESIS OF PHD. THESIS

AUTOR PRÁCE
AUTHOR

Ing. arch. **LENKA DOČEKALOVÁ**

VEDOUCÍ PRÁCE
SUPERVISOR

prof. Ing. arch. **VLADIMÍR ŠLAPETA**, DrSc.

BRNO 2019

Klíčová slova

Rodinný dům po roce 1945, řadové domy, soubory rodinných domů, skupinová zástavba sedmdesátých let, podpora výstavby řadových domů, soubory s částečně vyloučenou dopravou, současná zástavba rodinných domů, veřejný prostor.

Key words

Family house after 1945, terraced houses, residential groups of family housing, group development of 70s, support for the construction of terraced houses, residential groups with partial traffic segregation, contemporary development of family houses, public space.

Rukopis dizertační práce je uložen na pracovišti:

Knihovna Fakulty architektury VUT V Brně

© Lenka Dočekalová, 2019

ISBN 80-214-

ISSN 1213-4198

Obsah

1 ÚVOD.....	5
2 CÍL PRÁCE A METODOLOGIE.....	5
3 POJMY	7
4 VÝCHODISKA ŘADOVÉHO RODINNÉHO DOMU	8
4.1 Hledání ideálu moderního řadového bydlení	8
4.2 Poválečná teoretická východiska rodinného domu	11
5 ZMĚNY V ARCHITEKTUŘE PO ROCE 1945	14
5.1 Poválečný kontext bydlení	14
5.2 Skupinové formy rodinných domů v období dvouletého plánu.....	15
6 SPECIFIKA VÝSTAVBY RODINNÉHO BYDLENÍ. BYTOVÁ POLITIKA STÁTU	15
7 CHARAKTERISTIKA RODINNÉHO BYDLENÍ V OBDOBÍ 1950-1990	17
7.1 Rodinné bydlení v 50. - 60. letech	17
7.2 Rodinné bydlení v 70. - 80. letech	19
8 VYBRANÉ STUDIE A REALIZACE RODINNÉHO BYDLENÍ V OBDOBÍ LET 1950-1989.....	19
8.1 Inspirace	20
8.2 Obytný soubor sídliště Baba v Praze	20
8.3 Sídliště ČSLA v Břeclavi-Poštorné.....	23
8.4 Soubor rodinných domů v Bratislavě-Dúbravce.....	26
9 POROVNÁNÍ S VÝVOJEM RODINNÉHO BYDLENÍ PO ROCE 1990.....	28
9.1 Charakter zástavby souborů rodinných domů.....	29
9.2 Nové koncepce ve skupinové zástavbě	29
10 ZÁVĚR.....	31
10.1 shrnutí a zhodnocení	31
10.2 Přínos a další rozvoj výzkumu	33
11 CURRICULUM VITAE LENKA DOČEKALOVÁ.....	34
12 ABSTRACT	36

1 ÚVOD

Studium tématu skupinových forem řadových domů, které se vztahuje k období po roce 1945 v Československu, odkrývá téma poměrně obsáhlé a mnohohrstevnaté. Odborná literatura se jím zabývá spíše okrajově nebo se soustřeďuje jen na určitý dobový fenomén. Současnost nabízí již dostatečný odstup, který je potřeba pro nezávislé hodnocení. Nedostatečná kritická reflexe architektonické obce k tomuto tématu dokládá opomenutí, lze říci přímo odsouzení, řadových domů socialistické etapy.

První impuls k tématu práce přinesl počáteční průzkum několika souborů rodinné výstavby z období let 1945 – 1990. Jejich charakter zjevně odrážel dobový směr: úzce vymezenou typizaci. Rodinný dům byl abstrahován na typizovanou jednotku, kterou je možné postavit kdekoliv a kýmkoliv. Ve většině souborů jednoznačně převažovaly rodinné domy řadové a stále se v nich opakovaly téměř shodné typy domů, s identickými výrazovými prvky a motivy. Přesto lze nalézt zajímavé formy řadových domů; někdy je to jen krátká řada, nebo menší skupinka zasahující část jedné či dvou ulic. Avšak objevily se i rozsáhlejší řadové formy, které dnes vytváří specifickou část městské čtvrtě nebo působivou lokalitu na předměstí. Na jejich urbanistickém konceptu se podíleli architekti, kteří také navrhovali jednotlivé typy domů. Výsledkem tohoto přístupu je určitá pozitiv-ní komplexnost a ucelenost ve výrazu celku i jednotlivých domů.

Na základě těchto průzkumů si lze položit otázku, jak přistupovat k nelehkému úkolu, který by stanovil hodnotový rámec architektury řadových domů daného období. Nejtěžší výzvou bylo, jak pojmout strukturu celé práce. Nakonec bylo zajímavé pokusit se najít odpověď v kontinuitě vývoje skupinové formy zástavby a soustředit se na otázku proměny řadového domu a jeho urbanistického utváření.

Důležité prameny informací k výzkumu bylo možné dohledat v archivu stavebního úřadu v Břeclavi, a také v archivu Prahy 6 v Dejvicích. Je zde částečně dochovaná projektová dokumentace, která předcházela samotné realizaci obou souborů. V Břeclavi dokumentace obsahovala i neznámý původní projekt na toto území, který však nebyl realizován, neboť těsně před dokončením se změnila legislativa technických podmínek výstavby. Tyto původní materiály jsou dnes cenným dokladem, jak dobové normové požadavky přímo ovlivňovaly charakter zástavby. Součástí dokumentace bylo i několik dopisů, které jsou stále svědectvím, s jakým nepochopením ze strany stavebníků a dodavatelů se museli architekti potýkat v průběhu realizace. Nejobsáhlejší částí práce bylo množství rozdílných informací roztrždit a rozhodnout se, co použít pro hlavní náplň.

2 CÍL PRÁCE A METODOLOGIE

Jak již bylo zmíněno v úvodní části, dizertační práce se zabývá charakteristikou skupinových forem rodinných domů realizovaných v letech 1945-1990 v Československu. Mohlo by se zdát, že vlastní úkol zabírá poměrně široké časové období, avšak z hlediska zaměření tématu k analýze skupinových forem, je třeba

připomenout, že zástupci tohoto typu zástavby se nejvíce uplatnili a rozvíjeli v sedmdesátých letech. Proto se hlavní část věnuje souborům, které byly realizovány v průběhu přibližně jednoho desetiletí.

Vymezení tématu jen na skupinové formy řadových domů bylo zvoleno záměrně. Jednak vzhledem ke skutečnosti, že nebyly zatím podrobněji zkoumány a hodnoceny, a jednak je řadová zástavba pro toto období nejvíce charakteristická. Analýza řadové zástavby představí jen určující typologické formy, neboť cílem této úsporné publikace není zahrnout do výběru všechny hodnotné zástupce řadových domů.

Dizertační práce je rozčleněna chronologicky do sedmi hlavních kapitol. Z hlediska zaměření práce na charakter řadových domů je v úvodní kapitole přiblížena *typologie řadového domu*. Zejména jsou zde definovány základní typy řadových domů, které se uplatnily v sedmdesátých letech, a které se užívají i v současnosti, a jsou ještě doplněny o nové typy, které se objevily v zástavbě od roku 2000. Typologie je zde především určena vztahem řadového domu k uličnímu prostoru, neboť míra zapojení domu do ulice je určující pro parametry jeho vnitřního i vnějšího prostředí. Je potřeba připomenout, že práce *není primárně zacílena na podrobnou systematizaci typologie*, proto jsou stanovovány jen významné typy. Typologické pojmy v podstatě jen pomáhají s deskripcí typových domů. Námětem pro tuto část byla současná vzdělávací publikace *Můj dům, naše ulice*¹, a také dvě úspěšné typologické publikace nakladatelství *Birkhäuser*; *Row Houses* a *Courtyard Houses, A Housing Typology*.

V části práce, které se týkají literárních pramenů a odkazů na rozsáhlou bibliografii, jsou uvedeny publikace s velkým množstvím rozdílného faktografického materiálu. K vlastnímu tématu se přitom často váže jen odstavec, nepatrná poznámka, údaj k určení autorství nebo jako zdroj obrázku, ale hlavně jsou to důležité zdroje k posouzení původního stavu zkoumané materie, neboť již uplynulo dlouhé období, kdy rodinné domy byly realizovány. Proto byla teoretická příprava náročná svou rozsáhlostí, kdy bylo zapotřebí tyto drobné údaje porovnat, roztřídit, a analyzovat, co bude přínosné k hlavní tematické lince.

Počáteční analýza textů byla zaměřena nejen ke zdrojům, ale již hledala možné budoucí vztahy mezi jednotlivými prvky - příklady řadové zástavby a obecně danými normativy doby. Analytická složka práce je proto nejdůležitější při rozboru obsáhlé faktografie. V kapitolách, které se již vztahují k sedmdesátým létům, je přítomná řada charakteristik, ke kterým je zapotřebí zaujmout stanovisko, které napomůže pokud možno objektivnímu výkladu.

V průběhu rešerší odborné literatury k tématu, vyvstaly tyto okruhy otázek:

Jaké byly příčiny devalvace architektury rodinného domu v socialistickém období? Co vedlo k jednotvárnosti a uniformitě? Je možné najít i kvalitní soubory rodinných domů? A v čem spočívá kvalita souborů sedmdesátých let oproti dnešním stavbám?

Je možné nalézt vhodné příklady, které by byly přínosné i dnes svým urbanistickým konceptem?

¹ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*.

3 POJMY

Architektonický vývoj po roce 1945 je spjatý s vymezením pojmů, které se týkají základních atributů spojených s plánováním a racionalizací ve stavebnictví. Charakter bydlení byl významně ovlivněn zavedením *typizace, modularizace, industrializace a prefabrikace* do stavebnictví.

Rodinný dům

Pod termínem rodinný dům se skrývá představa, která má určitou návaznost na jeho historii, jako o soukromé stavbě užívané zpravidla pro bydlení členů jedné rodiny. Objemový rozsah rodinného domu byl součástí i socialistických legislativních předpisů. Zákon o hospodaření s byty z roku 1964, pro potřeby poskytování úvěrů a bezúročných půjček stavebníkům, určoval jeho velikost definicí.² Současný pojem rodinného domu vymezuje norma ČSN 73 4301 pro *Obytné budovy*³. Rodinný dům již není omezen maximálním souhrnem obytných místností, avšak je *redukován* zejména z hlediska výšky.

Typologie řadové formy

Stejně je možné chápat *řadovou formu*, která je založena na zákonitosti opakování jednoho typu domu. Tato idea je spojována s pojmem *typizace*, jejíž důsledky se odrazily v nadužívání určitých typů katalogových rodinných domů. Výsledná *kompozice řady* nejčastěji vytváří *hmotu lineární*, která je shodná s linií ulice.

Typy řadových domů použitých v této teoretické práci⁴

Řadový dům byl realizován v několika podobách. Jedním z podstatných rysů, který má vliv na uspořádání vnitřního prostoru jsou hlavní proporce domu, tzn. poměr šířky uličního průčelí a hloubky domu. Obecná charakteristika řadových typů nezahrnuje možnost dalších různých *variací*, a také nezahrnuje, jak se změny dispozice i vnitřní prostor umístěním do terénu.

Řadový typ – Dvojdům. Nejmenší typ má výhodu dobrého prosvětlení ze tří stran.

Řadový dům - hluboký typ. Patří k nejrozšířenějším řadovým typům. Hloubka domu převažuje nad šířkou uličního průčelí. Šířka domu zahrnuje dvě obytné místnosti. Komunikační a hygienické prostory jsou zpravidla ve středním traktu.

Řadový dům - úzký hluboký typ. Hloubka domu výrazně převažuje nad šířkou uličního průčelí. Šířka domu odpovídá velikosti jednoho pokoje. Poměr hloubky k šířce bývá až téměř trojnásobný. Vnitřní prostory tím ztrácí možnost přímého provětrání a prosvětlení.

Řadový dům - široký typ. Šířka uličního průčelí výrazně převažuje nad hloubkou, rozměr šířky odpovídá asi třem obytným místnostem. Výhodou tohoto typu je maximální prosvětlení všech místností, široké zahradní průčelí je orientováno do

² Zákon o hospodaření s byty č. 41/1964 Sb., část osmá, § 60. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online] [cit. 29. 05. 2017] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1964-41#cast1>.

³ Poznámka: Platná definice rodinného domu je i ve vyhlášce č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území.

⁴ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*, s. 66-70. Poznámka: Typologie řadových domů je z této práce částečně převzatá, avšak autorkou podstatně pozměněná.

klidové části. Kvůli malé hloubce domu se hygienické místnosti dostávají na fasádu, je tak možné je dobře prosvětlit i provětrat.

Řadový dům - mezityp. Pojmenování bylo zvoleno pro vyjádření typu, který nesplňuje podmínky ani pro široký, ani pro hluboký typ. Poměr šířky uličního průčelí a hloubky domu je téměř shodný. Dům se půdorysně blíží čtverci. V jeho úspornější variantě se hygienické prostory dostávají k průčelí.

Řadový dům - atriiový typ. Je tvořena z prvku přízemního domu tvaru *L*, kdy dvě křídla svírají mezi sebou venkovní *obytný dvůr - atrium*. Všechny obytné místnosti se k němu otevírají. Atriiové domy mohou být uspořádány v ulici podobně jako řadový dům. Když jsou protilehlé atriiové domy řazeny k sobě svou atriiovou částí, bez plochy zahrady, pak vytváří tzv. *kobercovou zástavbu* o velké hustotě zastavění. Skupina atriiových domů řazená nepravidelně kolem vnitřního společného dvora, vytváří tzv. *hnízdovou zástavbu*.

Řadový dům – typ dvoupodlažní s atriem. Tento typ se v zástavbě sedmdesátých let uplatnil tam, kde bylo potřeba zastavět plochu s menším zlomem v terénu. Pokud je přístup k domu z nižší úrovně, pak obytné podlaží s atriem je posunuté do vyššího podlaží. Spodní nástupní podlaží je vyhrazeno vstupním, komunikačním a servisním prostorům, obsahuje zpravidla garáž. V obytném podlaží jsou místnosti orientované k atriu, které je v podstatě terasou na střeše spodního podlaží.

Řadový dům – typ sdružený/ kombinovaný. Tento dvoupodlažní typ je založený na *spojení hlubokého a širokého* typu, přitom v každém podlaží převládá jiný typ. Proto jsem zvolila pro pojmenování pojem *sdružený* (kombinovaný). Půdorysně dům vychází z *křížové dispozice*. Výhodou bývá lepší utváření krytých a polosoukromých prostor v parteru, a také v patře domu.

V sedmdesátých letech byla na nevyužitých městských svazích realizována nová **terasová forma** rodinných domů. Principy jejího prostorového utváření jsou odlišné od běžné řadové zástavby, proto tato dizertační práce tuto formu nezahrnuje.

4 VÝCHODISKA ŘADOVÉHO RODINNÉHO DOMU

4.1 HLEDÁNÍ IDEÁLU MODERNÍHO ŘADOVÉHO BYDLENÍ

Zabýváme-li se otázkou, kde jsou kořeny koncepce urbanistického zastavění rodinných domů, pak je možné je nalézt ve vizi zdravého bydlení v zeleni. Na přelomu 19. a 20. století se v Anglii nejvíce rozšířil nový urbanistický koncept, jehož cílem bylo zlepšit bydlení sociálně chudých v průmyslových městech. Tento nový názor na plánování měst je dnes známý pod pojmem *hnutí zahradních měst*, jehož ideje ve své knize představil **Ebenezer Howard**.⁵ Howardovou představou bylo vytvořit ideální město, které by dokázalo spojit výhody velkoměsta a venkova

⁵ Poznámka: Východiskem myšlenky zahradních měst je kniha *Garden Cities of To-morrow* od Ebenezera Howarda, vydaná v roce 1902, (avšak to již bylo 2. vydání). Ačkoliv Howard sám nebyl architektem, dokázal definovat ideu nového typu města: Jeho představou bylo odlehčit přetíženým centrům měst založením nových satelitních čtvrtí. Jejich velikost měla být limitována, měly být doplněny ochrannými pásy zeleně pro zemědělství a rekreaci, měly mít dostatek pracovních činností pro obyvatele. Pozemky měla vlastnit obec a měly být pouze pronajímány pro soukromé účely. Viz: HRŮZA, Jiří. *Vývoj Urbanismu II*. 1. vyd. Praha: ČVUT, 1999, s. 260-263.

v životaschopný městský útvar. Ten by svým obyvatelům nabídl nejen zdravé bydlení obklopené zelení, ale i potřebnou vybavenost, správu a pracovní příležitosti. Howardova teorie zahradních měst se brzy se rozšířila a dosáhla mezinárodního ohlasu.

V českém prostředí se původní představa zahradního města jako samostatného městského útvaru proměnila a spíše byly na jejích principech zakládány nové **zahradní čtvrtě rodinných domů**. Jejich rozvoj podpořilo na počátku dvacátých let vydání *vládního nařízení o finanční podpoře stavebního ruchu*⁶. Urbanistický i architektonický výraz prvních zahradních čtvrtí patří dodnes k velmi kvalitním realizacím, jak o tom svědčí v Praze vilová čtvrť **Ořechovka**⁷ ve *Střešovicích* a rozsáhlá zahradní čtvrť **Spořilov**.⁸ Zástavba je založená na pevně dané struktuře, charakteru spíše *polootevřených bloků*, které byly podřízeny **urbanistické regulaci** s ohledem na celkové jednotné působení. V centru čtvrtí bývala zpravidla umístěna doplňující vybavenost napojená na centrální park. Základ zástavby tvořily krátké řady družstevních rodinných domů několika typů.

Ve Zlíně vzniklo ve stejném období několik kolonií typových dvojdomků jako **ojedinělý koncept** města v zeleni. Bylo vystaveno několik obytných čtvrtí typových dvojdomků na základě omezeného počtu standardizovaných plánů.⁹ Typové domky jednoduchého kubického tvaru volně osazené v krajině se staly symbolem Zlína.

Je třeba zmínit, že v meziválečném období se rodinný dům stal tématem, na kterém se demonstrovaly principy *moderní architektury*. Modernost v bydlení byla vyjádřena jistou účelností, užitkovostí a úsporností domů, kterou představují požadavky, jež dnes mnohdy vnímáme jako samozřejmost.¹⁰

Na konci dvacátých let se představy moderně smýšlejících architektů zhmotnily v podobě realizace nového experimentálního bydlení. Na první výstavě moderního bydlení v roce 1927 ve Stuttgartu¹¹ realizoval architekt Le Corbusier svůj názor na pojetí moderního domu novým prototypem domu *Citrohan*, který zřetelně demonstroval program *Pětí bodů moderní architektury*¹². O rok později byla také v Brně vystavena experimentální bytová kolonie *Nový dům*, která byla pořádána v rámci doprovodného programu *Výstavy soudobé kultury v Československu*.¹³

⁶ Poznámka: Jednalo se o vládní nařízení č. 191/1921 Sb. Ze dne 21. 5. 1921, § 2.

⁷ Poznámka: Regulační plán vypracoval v roce 1919 architekt Jaroslav Vondrák. Viz: FLEGLOVI, Michal a Jana. Ořechovka – nejstarší z moderních vilových čtvrtí Prahy. *Domov*, 4, 1981, s. 40-42.

⁸ Poznámka: Regulační plán zpracovala *Státní regulační komise* a architekt Jaroslav Bertl. Výstavba začala v roce 1925. Viz: CZUMALO, Vladimír, František REJL a Aleš JUNGSMANN. *Spořilov*, s. 4-10.

⁹ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 297-299.

¹⁰ KOŽELKA, Karel. Snahy v českém obytném stavebnictví. *Architektura* 1940, s. 193.

¹¹ Poznámka: Výstava *Die Wohnung* v roce 1927 ve Stuttgartu prezentovala nové pojetí bydlení, tzv. *bydlení nové doby*, a to ve formě individuální i kolektivní. Své domy zde představily přední evropští architekti: Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Peter Behrens, Walter Gropius, Jacobus Johannes Pieter Oud, Bruno Taut a dal.

¹² Poznámka: 5 bodů moderní architektury obsahuje pět zásad, které by měl moderní dům splňovat: 1. stavět domy na sloupech, aby se uvolnilo přízemí pro okolní zeleň, 2. volný půdorysný plán, 3. nezávislé průčelí, 4. pásová okna probíhající před sloupy, 5. střešní zahrada.

¹³ Poznámka: V Brně realizovali své návrhy architekti: Bohuslav Fuchs, Jaroslav Grunt, Jiří Kroha, Hugo Foltýn, Miroslav Putna, Jan Víšek, Jaroslav Syříště, Ernst Wiesner a Josef Štěpánek.

Ideová kontinuita brněnské výstavy s domem Le Corbusiera ve Stuttgartu byla nejvíce patrná u stavby dvojdomu architektů Hugo Foltýna a Miroslava Putny. Dvojům měl již odlehčené přízemí, sloupy předstupující před fasádu, výrazná pásová okna a střešní obytnou terasu. Ve většině domů byla hlavním nosným prvkem železobetonová konstrukce s výplňovým zdivem z tvárnic, což ovlivnilo i celkový výraz staveb. Objevil se zde i nový typ řadového, dispozičně úsporného rodinného domu od architekta Jaroslava Grunta. Zásadní pro další vývoj bylo jeho dispoziční i vertikální členění. Dispozice domu je řešená na hloubku, uprostřed je umístěno schodiště, které rozděluje dům na dvě části.¹⁴

Největším přínosem těchto experimentů pro řešení řadových domů, byla změna dispozice, založená na novém úspornějším **vertikálním principu**. Tento princip plně rozvinuli brněnský stavitel *Václav Dvořák* a architekt *Alois Kuba*, k nimž se později připojil i architekt *Vilém Kuba*. Nový způsob *vertikálního bydlení* spočíval v jiném uspořádání obytných prostor. Architekti jej uplatnili na **hluboké trojtraktové dispozici**.¹⁵

Ekonomické důvody, které vedly k této změně, bratři Kubové vyjádřili argumenty: „*Malá šířka stavební parcely umožňuje získati laciné staveniště, úzká fronta domu zlevňuje udržovací náklad na chodník a fasády, malá zastavěná plocha vyžaduje méně základů a střechy a velké sousední plochy zamezují tepelné ztráty a způsobují, že spotřeba paliva je minimální.*“¹⁶

Toto *vertikální dispoziční řešení* poprvé použili už rok po konání výstavy soudobé kultury u řadové zástavby v Brně-Černých Polích na ulici Mathonova. V letech 1929-1932 pokračovali v zástavbě ulice *Mathonovy* a sousední ulici *Krkoškovou* doplnili atypicky řešeným nárožím blokovou řadovou zástavbu.

Dalším rozvíjením těchto výrazových prvků pokračovali bratři Kubové v období let 1933-1934 v řadové zástavbě na ulici *Hvězdárenské* a v letech 1934-36 na ulici *Střední*. Domy z tohoto období svými proporcemi již patří k prvním typům *úzkého hlubokého domu*. Čtyři podlaží jsou důsledně vertikálně členěny, středem domu prochází schodiště, které je otevřené v prvním patře do obytné haly a v posledním podlaží je přes střešní terasu prosvětlené.¹⁷

Přijetí mnichovské dohody v říjnu 1938 a následná okupace znamenala na počátku čtyřicátých let další výstavbu v Československu.¹⁸ V letech 1938-1941 vznikla nová čtvrť rodinných domů na okraji Prostějova v obci Drozdovice¹⁹ nazvaná *Zahradní kolonie za Drozdovicemi*²⁰. Návrh zpracoval architekt **František Kalivoda**,

¹⁴ STARÝ Oldřich. Kolonie „Nový dům“. *Stavba: měsíčník pro stavební umění*, 1928-1929, s. 98. Viz: ROSA, Martin. *Kolonie Nový dům*. In: *Archiweb.cz*. [online]. [cit. 24-02-2017]. Dostupné z: <http://archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=462>.

¹⁵ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*.

¹⁶ Řadový rodinný dům. *Měsíc*, 2, 1936, In: KORYČÁNEK Rostislav. *Stavitelská praxe ve službách moderní architektury*. In: PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*, s. 11.

¹⁷ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*.

¹⁸ Poznámka: Až v roce 1942 byl vyhlášen zákaz všech novostaveb, které nesloužily k zajištění válečných potřeb.

¹⁹ Poznámka: Dle Pelčáka a Wahly, měla být tato výstavba určena pro Odbor pro hospodářského zajištění uprchlíků. In: PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Generace 1901-1910*, s. 78 a 101.

²⁰ Poznámka: V současnosti se soubor nachází na ulicích Krasická, Dr. J. Uhra, Vasil Škracha, Javoříčská a Vícovská.

který se teoreticky zabýval koncepty regulačních plánů obcí a plánováním krajiny.²¹ Je třeba zmínit, že Kalivoda viděl rozrůstající se *periferii* jako problematickou část průmyslových měst.²² Proto kladl důraz na řádné územní plánování, které by tuto periferii mohlo zrušit.²³ Kalivodova kolonie na okraji Drozdovic je založena na pravidelně dané struktuře domů a uliční sítě. Těžiště nové čtvrtě vytváří tři rovnoběžné, poměrně dlouhé ulice, napříč protnuté hlavní komunikační osou s centrálním parkem. Velmi cenným prvkem souboru je důsledné řešení jak veřejné zeleně, tak i pěšího pohybu obyvatel. Veřejné zelené plochy zahrnují menší park a podél ulic s řádkovou zástavbou aleje stromů. Uliční síť souboru je doplněna o pěší trasy, které propojují jednotlivé zahrady domů s ulicemi. Pravidelné řadové domy tvoří linie, nejčastěji po osmi domech, které jsou zakončené větším rohovým typem.²⁴

V nelehké době Protektorátu měli architekti po vydání zákazu nových staveb omezené pracovní nabídky, spíše se věnovali studiím. V tomto období vznikla zajímavá studie třípodlažních řadových domů, kterou zpracoval v letech 1942-45 architekt **Lubomír Šlapeta**²⁵ pro hulinského podnikatele Josefa Studeníka.²⁶

Plán většího obytného souboru zahrnoval bydlení jak v rodinných, tak i nízkopodlažních nájemných domech. Řadové rodinné domy jsou hlubokého typu s neobvyklou, půdorysně zalomenou dispozicí. Dispozice domů užívá princip *vertikálního bydlení*. V přízemí jsou umístěny vstupní a technické prostory, v prvním patře se rozprostírá přes celou hloubku domu obývací pokoj s volně přístupným schodištěm k ložnicové části. Velkoryse pojatý obytný prostor s bohatým prosvětlením je doplněn částečně otevřeným schodištěm. Malá kuchyně je skrytá ve vestavěném, odvětraném koutu. Projekt nebyl nakonec realizován, neboť továrna byla při osvobození republiky citelně poškozena a následně předána pod správu státu.²⁷

4.2 POVÁLEČNÁ TEORETICKÁ VÝCHODISKA RODINNÉHO DOMU

Během druhé světové války řada architektů využila období omezení výstavby a věnovala se architektonické teorii. Někteří se zaměřili na řešení otázky, jak zpřístupnit stavbu rodinného domu co nejširší vrstvě obyvatel. Především se hledaly reálné možnosti zlevnění samotné stavby. Ekonomický potenciál architekti viděli jak ve využití úsporného dispozičního typu, tak v nalézání nových, vhodných konstrukcí. Brzy po válce byly vydány tři teoretické práce, které tyto otázky řešily.

Využitím *prefabrikace* pro konstrukci stavby rodinného domu se zabýval architekt **Hilar Pacanovský**. První teoretickou práci vydal ještě na počátku druhé světové války

²¹ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. Generace 1901-1910, s. 78 a 101.

²² BREGANTOVÁ, Polana, Rostislav ŠVÁCHA a Marie PLATOVSKÁ. *Dějiny českého výtvarného umění V*, s. 42.

²³ KALIVODA, František. Poznámky k novým směrnícím výstavby měst. *Architektura* 1942, s. 38.

²⁴ VAVROUCH, František. Městská samospráva buduje nový domov. *Architektura* 1940, s. 107-109.

²⁵ Poznámka: Architekt Lubomír Šlapeta ve 30. letech realizoval řadu rodinných vil v duchu funkcionalismu, spíše v jeho organickém pojetí. V tomto období Lubomír Šlapeta spolupracoval se svým bratrem Čestmírem.

²⁶ Poznámka: Informace o obytném souboru pochází z archivu syna Lubomíra Šlapety, od profesora architektury Vladimíra Šlapety.

²⁷ HADERKA, Jiří. Osmdesát let „První moravské továrny na pily a nástroje“. *Huliňan: Zpravodaj radnice* 11, 2014, s. 16. [online]. 2014 [cit. 09-04-2018]. Dostupné z: <http://files.knihovna-hulin.webnode.cz/200012676-3ec3f40b8f/hul%C3%AD%AD%C5%88an%20listopad%20na%20web.pdf>.

s názvem **Rodinný dům jako montážní stavba**.²⁸ Kniha původně vzbudila ohlas, avšak poválečné vydání bylo přijato s větší kritikou. Například architekt Jaromír Krejcar považoval za velmi problematické užití montovaného železobetonového skeletu pro stavby rodinných domů.

Pacanovský obhajoval téma zprůmyslnění stavebnictví především jako prostředek, jak stavět domy levněji. Pacanovský navrhl vlastní montovaný systém ze železobetonu, který si experimentálně vyzkoušel na malém modelu. Za základ skeletu stanovil modul, který svými rozměry 4,35 x 4,35 m přizpůsobil velikost rodinného domu.²⁹ Skládáním základního modulu vytvořil několik velikostních kategorií. Výsledná hmota domů byla tvořena čistými kvádry členěnými pouze pásovými okny, které svým výrazem spíše odkazovaly na předválečný funkcionalismus. Domy byly proto vhodnější pro městskou zástavbu. Aby mohla být co nejvíce omezena řemeslná práce na stavbě, tak všechny stavební prvky byly typizované, včetně prvků následné výroby. Pacanovský apeloval na nutnost účelného zastavovacího plánu.

Další způsob, který měl vést k zlevnění stavby domků, hledali architekti v **potenciálu skupinové zástavby**, neboli ve způsobu, jakým budou domy vzájemně uspořádány, či řazeny. Výhodami **řadové zástavby** se zabýval architekt **František Jech**. Jech zde představil nový stavební program řadových domů, založených především na celkovém zefektivnění zástavby, které funguje na bázi tzv. **kooperativního** modelu. Tento nový princip skupinového bydlení měl hlavně přinést zlevnění, neboli jak Jech uvádí lepší *ekonomizaci*, a to zjednodušením provozu jednotlivých domácností jejich vyčleněním do společných technických objektů.³⁰

Především formu izolovaného rodinného domu neviděl Jech jako vhodnou k řešení minimálního bytu. Na schematických diagramech porovnávajících počet bytových jednotek k ploše zastavění, vyhodnotil Jech řadovou formu jako nejperspektivnější a hlavně oceňoval možnost přímého napojení na okolní zelené plochy.

Na počátku teoretických úvah si Jech stanovil základní minimální velikost potřebnou pro bydlení rodiny s dětmi. S tímto základním objemem pak pracoval jako se *samostatnou bytovou jednotkou*. Dále na základě urbanistické analýzy, která porovnávala zastavění čtyř velikostních typů řadových domů, vyvodil, že snížení stavebních nákladů závisí na správném *poměru šířky a hloubky* domu. Touto analýzou dospěl k řešení, že nejlépe je území využito, když je používán typ domu, který jde svou dispozicí více do hloubky a jehož uliční průčelí je velmi úzké. Proto považoval za ideální dispoziční typ *úzký řadový dům* se systémem příčných nosných zdí.

Nejvýznamnějším přínosem Jechovy studie, z hlediska jejího dalšího uplatnění, byla **koncepce urbanistického zastavění**. Ve svém návrhu záměrně opustil princip řazení domů podél ulice, tak jako tomu bylo v zahradních čtvrtích realizovaných po první světové válce. Tato nová koncepce, kdy hlavní komunikace jsou vedeny kolmo

²⁸ Kniha byla poprvé vydána roku 1940, druhé poválečné vydání se uskutečnilo v roce 1946. Pacanovský se možnostmi montovaných staveb zabýval již v publikaci *Montážní domy z železového betonu*, která byla vydána v roce 1939.

²⁹ Poznámka: Navržená konstrukce byla poněkud nevyvážená, některé konstrukční prvky byly spíše subtilní, ale jiné zase masivní, vznikl by tak problém při manipulaci bez odpovídajícího technického vybavení.

³⁰ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 20.

k obytným řadám, byla ve své době jedinečná. Obyvatelé tak nejsou rušení provozem dopravy a obytná čtvrť je lépe přizpůsobena pro život rodin s dětmi. Parkování Jech navrhl podél hlavní komunikace, tak aby se částečně oddělila doprava od pěších. Jako nezbytnou součást moderního komfortu Jech doporučil centralizovat funkce vytápění a praní do objektu společného technického zázemí.

Navržené řazení stále stejných bytových jednotek považoval Jech za výhodné, nejen pro sdružení společných instalací, ale hlavně pro vytvoření jednotek stejného standardu a velikosti. Řadovou jednotku navrhl ve *vertikálním* uspořádání ve dvou až třípodlažní variantě. V podstatě pracoval s rodinným domem jako se samostatným *mezonetovým* bytem. V území pak jednotky *vertikálního* typu skládal vedle sebe do řad, které měly utvářet dokonale fungující útvar, který připodobnil k včelím plástvím, a snad proto tento typ domu nazval *domem úlovým*. Základní vertikální jednotku použil Jech v šesti variantách, které se lišily svými proporcemi.³¹

Poměrně velká hloubka řadových domů vyžadovala další prosvětlení a provětrání. Základem Jechova principu vnitřního prostoru bylo pustit do úzké dispozice horní osvětlení přes plochou střechu do celého vnitřního traktu tak, aby světlo pronikalo až do nejnižšího podlaží. Proto střechu nazývá *pátou fasádou*.³²

Schodiště navrhl umístit do vnitřního traktu, tak aby bylo součástí obývacího pokoje a mohlo přes otevřenou galerii následujícího podlaží dát obytnému prostoru větší výšku. Současné prosvětlení pronikající ze střechy by tak podpořilo kvalitu *vyššího architektonického řádu*. Horní podlaží mělo sloužit především pro umístění ložnic, střechu plánoval využít pro obytné terasy.

Jechovy návrhy řadových domů s plochou střechou, moderností ve výrazu a prostorovou kompaktností byly navrženy spíše do městského prostředí. Vlastní návrhy rodinných domů vhodných do prostředí venkova publikoval slovenský architekt **Dušan Samuel Jurkovič** v roce 1947, kdy vydal knihu projektů *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*. Jurkovič hledal potenciál ke zlevnění stavby domu v tradičním, běžně dostupném materiálu cihly, tak aby si nemajetní stavebníci mohli dům postavit sami.³³

Navrhl vlastní *stavební systém*, využívající cihelný materiál pro všechny nosné i nenosné konstrukce, ztužený jednoduchými ocelovými prvky.³⁴ Systém byl v podstatě *modulovou stavebnicí*, kdy několikanásobný součet cihelných tvárnic dával na délku i na výšku jeden metr, což umožňovalo velmi dobrou *skladebnost*. Zároveň všechny prvky byly lehké, a tím je bylo možné použít bez těžké stavební techniky. Jurkovič také experimentoval s novým tvarem základního prvku pro obvodové stěny. Pro cihelnou děrovanou tvárnicu zvolil atypický tvar *T*, což by představovalo i změnu ve zdění. Základem by byla skladba obvodové zdi z *T – cihel*, na který by navazoval systém atypických nosných prvků, který byl podrobně zpracován do všech detailů. Skladebnost rozměrů by se týkala i doplňujících stolařských výrobků oken a dveří.

³¹ Poznámka: Jednoznačně měl být tento typ určen pro lépe situovanou rodinu, která by mohla zaměstnávat služebnou. Kuchyni zcela oddělil od obytného prostoru. Celková plocha obytných místností měla být opravdu nadstandardní až 104,3 m².

³² JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 69.

³³ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 7.

³⁴ Poznámka: Nový systém si Jurkovič experimentálně ověřil s pomocí bratra, který vedl Jurkovičovi cihelnu v Trnavě.

Jurkovičův cihelný systém je možné dnes chápat jako systém s propracovanou **prvkovou typizací**, který mohl být vhodný pro jednotlivé stavebníky.³⁵

Domky byly určeny spíše pro venkovské prostředí. Tradice pro Jurkoviče představovala prvek kontinuity jako důležité obrany před stavební živelností.³⁶ I proto na fasádě zvolil výrazné čisté barvy působící v kontrastu s bílými lizénovými rámy a s lícovými cihlami kolem oken. Jedním z navržených typů byl i řadový hluboký typ s plochou střechou vhodný do městského prostředí.

Experimentální projekty architektů Pacanovského a Jurkoviče sice nebyly dále rozvíjeny, ale poukázaly na nové možnosti, kterými by se mohla stavební výroba ubírat. Princip prefabrikace později ovládl celé stavebnictví. Metoda prvkové typizace, tak vhodná pro svépomocnou stavbu rodinných domů, nebyla bohužel dále rozvíjena, ani nebyla zavedena do běžné praxe. Jedině Jechova studie úzkých řadových domů, založených na družstevním základě, našla své skutečné uplatnění v poválečné výstavbě pražského sídliště *Solidarita*. Sám Jech se na tomto projektu významně podílel a právě stavba řadových domů mu umožnila v praxi aplikovat princip zastavění, který ve své studii prověřil.

5 ZMĚNY V ARCHITEKTUŘE PO ROCE 1945

5.1 POVÁLEČNÝ KONTEXT BYDLENÍ

Poválečné Československo znovu obnovilo svoji suverenitu, avšak v důsledku přijetí Košického vládního programu proběhla změna původní struktury státní moci. Zastupitelstva a zemské správy byly nahrazeny novým typem lidově demokratického řízení, kde hlavní roli převzaly *národní výbory*. Nový lidově demokratický stát tak přijal *ideu sociálního státu*. I přes podstatný úbytek obyvatelstva bylo potřeba v Československu rychle a efektivně vyřešit **bytovou otázku**.

Důsledkem již prvního znárodnění velkých podniků byla změna zadavatele projekčních prací. Novými klienty se staly státní orgány ministerstev, národních výborů a znárodněných podniků. Cílem státu se širokým *sociálním programem* bylo zajistit zdravé a odpovídající bydlení co největšímu počtu lidí. Toho bylo možné dosáhnout několika způsoby: *přiměřenou velikostí bytů, dobře organizovanou bytovou dispozicí a vhodnými stavebními materiály a postupy*. Otázka optimální velikosti bytů byla stanovena v rozsahu třípokojového bytu pro rodinu s dvěma až třemi dětmi. Pro zajištění kvality bydlení byl byt řešen jako **funkčně diferencovaný**. Základem takového bytu byly plně oddělené místnosti dle jednotlivých funkcí. Požadavek na funkční oddělení místností podstatně ovlivnil dispoziční rozvržení všech bytů, byl uplatňován i v dispozicích typových rodinných domů.

Vypracováním tzv. **minimálních standardů** pro bytové jednotky byla pověřena technická správa, kde působil jako vedoucí architekt *Jiří Štursa*, který byl pověřen

³⁵ Poznámka: Důsledkem úspornosti bylo, že místnosti byly velmi malé, ložnice mnohdy průchozí a záchod byl umístěn do suterénu.

³⁶ Poznámka: Jurkovič systematicky dokumentoval lidové stavby a své zaujetí pro lidovou architekturu publikoval v knize *Práce lidu našeho*. K dílům lidové architektury přistupoval s hlubokým respektem a oceňoval konstrukční i účelové souvislosti jednotlivých prvků.

vypracováním *standardizovaných* bytů a rodinných domů. Tyto **bytové standardy** sloužily k splnění objemu výstavby tzv. dvouletého hospodářského plánu. Vláda se zavázala, že během let 1947-1948 postaví až 125 000 nových bytů, z nich jedna třetina stále měla být realizována v rodinných domech.³⁷ Pro výstavbu rodinných domů ve dvouletce byly navrženy čtyři *typové projekty*, které svým rozsahem odpovídaly vymezenému standardu. Definování bytového standardu a jeho parametrů se stalo východiskem pro další *typizaci*.

5.2 SKUPINOVÉ FORMY RODINNÝCH DOMŮ V OBDOBÍ DVOULETÉHO PLÁNU

Velikost nových rodinných domů významně začaly ovlivňovat nové technické požadavky vládních směrnic a bytových standardů.

Architekti proto volili pro podobu rodinných domů, vzhledem k jejich malému objemu, jejich *sdrúženou formu*. Základním prvkem se stala bytová jednotka v rozsahu menšího třípokojového bytu, která se uplatnila v několika seskupeních. Domky se sdružovaly většinou do krátkých, kompaktních *řad* typu *dvojdomku*, *čtyřdomku* a *šestidomku*. Forma zástavby tvořená dlouhými řadami domů se v poválečném období uskutečnila jen výjimečně.

6 SPECIFIKA VÝSTAVBY RODINNÉHO BYDLENÍ. BYTOVÁ POLITIKA STÁTU

První přímou finanční podporu soukromé výstavbě rodinných domků vyhlásila vláda v září roku 1953 usnesením *O individuální bytové výstavbě*.³⁸ Vláda se zavázala poskytnout finanční dotaci, avšak současně předpokládala, že domky si stavebníci postaví sami. Od tohoto prvního vládního programu se stavba svépomocí stala nejdůležitější formou individuální výstavby. *Svépomoc* stát pojímal jako *aktivní účast* obyvatel na bytové výstavbě. Právě rodinná výstavba patřila k formě s nejvyšší aktivní účastí, a to nejen při samotné stavbě, ale i *vlastním finančním podílem*.³⁹

V rámci této první státní pobídky museli stavebníci splnit důležitou podmínku, aby mohli půjčku získat: realizovat stavbu domu podle *vzorového projektu*. Stavebníkům byla připravena příručka s názvem *Na pomoc individuálnímu stavebníku*. Všechny typové projekty byly vypracovány v součinnosti se státní institucí *Studijního a typizačního ústavu* (STÚ) a státní projektové organizace *Stavoprojekt*.⁴⁰

Od roku 1956 pokračovala svépomocná výstavba domků podle vzorových projektů *Studijního a typizačního ústavu*. Avšak realita byla jiná. V převážné většině nebyly tyto projekty stavebníky dodržovány, a také obce měly s novou výstavbou obtíže, chyběly jim regulační plány. Stavebníkům tak byla ponechána naprostá volnost v

³⁷ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 81-83. Dále viz: VOŽENÍLEK, Jiří. Pracovní postup a výsledky směrných plánů. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 147-151.

³⁸ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 10.

³⁹ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 31.

⁴⁰ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 30-31.

zastavění, často si projekty sami ještě dále upravovali, výstavba tak podlehla totální živelnosti.⁴¹

Vládní orgány k tomuto nepříznivému stavu vydaly v roce 1958 spolu se ***Státním výborem pro výstavbu*** (SVV)⁴² směrnici, která byla určená pro instituce národních výborů. Záměrem bylo, aby byla výstavba lépe organizovaná místními národními výbory.⁴³ Na počátku sedmdesátých let začala vláda prosazovat nový program s cílem rozšířit výstavbu rodinných domů kompaktnějšího charakteru, neboli podpořit *skupinovou zástavbu*. Za tímto účelem byly v lednu 1973 vydány ***Technické podmínky pro stavbu a financování skupinových rodinných domů***⁴⁴. Technické podmínky přímo určovaly, jaké druhy skupinové zástavby budou podporovány. Dnes je možné tyto požadavky vnímat jako snahu o zavedení společných *urbanistických parametrů* s cílem regulovat chaotickou zástavbu. Určující kritéria se omezila pouze na formu *řadovou, atriovou i terasovou*.⁴⁵

Parametry technických podmínek se svými požadavky snažily co nejvíce zvýšit *hustotu zástavby* stanovením minimální hodnoty počtu obyvatel na 1 ha a lišil se u jednotlivých typů. Byly definovány velmi omezující požadavky: *maximální šířka uličního průčelí* a *maximální rozsah pozemku*. Podobně *atriová skupina* byla preferována ve formě tzv. *kobercové zástavby*.⁴⁶ Nakonec měl tento požadavek velký vliv na výšku řadových domů, která se pohybovala mezi dvěma až třemi podlažími. Často byly řadové domy ještě podsklepené, suterénní podlaží pomáhalo lépe umístit typové stavby do sklonitého terénu, zpravidla zde byla situována garáž. V lednu 1982 vstoupila v platnost nová vyhláška na výstavbu skupinových domků⁴⁷, která ještě zpřísnila tyto urbanistické požadavky.

Stále platila zásada, že pokud stavebníci dodrží technické podmínky, tak mohou získat od státu ***bezúročnou půjčku***. Tím si stát zajistil, že budou více preferovány skupinové formy o větší hustotě zastavění. Místním úřadům byla dána poměrně široká odpovědnost za charakter výstavby v obci a za dodržování obsáhlé legislativy. V roce 1982 bylo vydáno nové ***vládní usnesení č. 333*** s cílem zvýšit architektonickou úroveň rodinných domků a podpořit vývoj prvkové typizace.⁴⁸ K většímu uplatnění typizace měly sloužit typové projekty *katalogových domků*, aktualizované s přihlédnutím ke specifikům jednotlivých krajů. Splnění požadavku usnesení na zlepšení architektonické úrovně se ukázalo jako nereálné. V praxi však stále přetrvával

⁴¹ ZADRAŽIL, Josef. Výstavba rodinných domků v Čechách a na Moravě. *Architektura ČSSR* 5, 1960, s. 346-348.

⁴² Poznámka: *Státní výbor pro výstavbu* byl založen v lednu roku 1956, působil krátce a byl zrušen v dubnu roku 1960. Byl pokračovatelem *Vládního výboru pro výstavbu* a spravoval veškeré stavební investice. Informace jsou dostupné z: <http://www.epi.sk/zzcr/1956-1#p1>. Od roku 1960 po jeho zrušení připadly jeho úkoly Státní plánovací komisi, ministerstvu stavebnictví a ministerstvu financí. Dostupné z: <http://www.epi.sk/zzcr/1960-52#p1>.

⁴³ MYSLIVEČKOVÁ, Zora a Richard HAŠEK. Výstavba rodinných domků. *Architektura ČSR* 2, 1959, s. 93. Poznámka: *Státní výbor pro výstavbu* byl institucí, která spravovala stavební investice.

⁴⁴ Poznámka: Podmínky platily pro všechny formy vlastnictví, v osobní, a také družstevní a podnikové výstavbě.

⁴⁵ BLAŽÍK, Zdeněk, K. VALÍŠ a M. SVOZILOVÁ. *Vzorová řešení rodinných domků vhodných pro skupinovou výstavbu*, s.9.

⁴⁶ Technické podmínky MVT - ČSR a MF ČSR z 2. 1. 1973 pro přípravu, výstavbu a financování skupinových rodinných domků do osobního vlastnictví. In: *Katalog skupinových rodinných domů*. 1973.

⁴⁷ 17/1982. *Vyhláška o technických požadavcích na výstavbu skupinových rodinných domků do osobního vlastnictví*. Epravo.cz. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=35249&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

⁴⁸ FIBIGER, Jan. Usnesení vlády a rodinné domky. *Architektura ČSR* 8, 1984, s. 369.

nejnaléhavější problém, který spočíval už v samotném nastavení způsobu výstavby rodinných domů, a to svépomocí. Stavebník bez odborných znalostí si sám vybíral, co bude na parcele stavět, což se značně odráželo v různorodém výrazu domů určité lokality.

Nový **stavební zákon č. 50 z roku 1976 Sb. a vyhláška č. 84/ 1976 Sb.** měly přinést zlepšení urbanistického řešení, definováním tzv. **seznamu pozemků vhodných pro výstavbu rodinných domků**. Seznamy měly určovat dobře zvolenou parcelaci, ale také urbanistické požadavky na regulaci zástavby. *Národní výbory* a jejich příslušné odbory se staly přímým pořizovatelem územně plánovacích podkladů k pořízení *seznamu pozemků*, stanovujících závazné podmínky pro výstavbu. Součástí byl i propočet investic pro dopravní a technickou vybavenost na základě *technicko - hospodářských ukazatelů* a měl sloužit národním výborům pro porovnání efektivnosti nákladů. Národní výbory měly v praxi problém se zajištěním stavebních pozemků pro rodinné domy, proto *Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj* vydala v roce 1983 **Metodické pokyny**, které byly určeny jako podklad pro vypracování seznamu pozemků.^{49,50}

Jednou z dalších okolností, která ovlivňovala zástavbu rodinných domů, byla státem řízená normativní legislativa. Vliv na velikost rodinného domu měl zákon, který byl vydán již v roce 1964 a platil až do konce roku 1991: **Zákon o hospodaření s byty č. 41/ 1964 Sb.**, který upřesňoval pojem rodinného domku.⁵¹ Charakter zástavby byl také podstatně ovlivňován parametry, které stanovovala *technická norma* pro řešení *místních komunikací*. Architekti upozorňovali na to, že je zapotřebí vytvořit takovou legislativu, která by podporovala vytváření zklidněných ulic a sjízdných chodníků. Nej přísnější požadavky byly stanoveny v Praze, vyhláška z roku 1979 přímo vyžadovala umístit u každého rodinného domu jednu garáž a jedno parkovací stání pro každý byt.⁵²

7 CHARAKTERISTIKA RODINNÉHO BYDLENÍ V OBDOBÍ 1950-1990

7.1 RODINNÉ BYDLENÍ V 50. - 60. LETECH

V padesátých letech probíhala skupinová výstavba rodinných domů formou podnikové výstavby. Pro ni byly určeny schválené **typové projekty** domů modulové **řady T**, vypracované ve spolupráci *Studijního a typizačního ústavu* s krajskými projektovými organizacemi. Počet typů byl výrazně omezen, pro rodinné domy se používaly jen tři základní typy: *T40D* a *T40E* pro malé rodinné domy, *T42* pro

⁴⁹ *Metodické pokyny pro pořizování, zpracování a schvalování seznamu pozemků pro výstavbu rodinných domků*, s. 5-32.

⁵⁰ ŠPIČÁK, Zdeněk. Územně plánovací příprava výstavby rodinných domků. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 294.

⁵¹ Zákon o hospodaření s byty č. 41/1964 Sb., část osmá, § 60. In: ZÁKONY PRO LIDI.CZ. [online] [cit. 29. 05. 2017] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1964-41#cast1>.

⁵² KASL, Jan. Ulice podle nové normy?! *Československý architekt* 14, 1987, s. 1 a 5.

dvojdomy a T52 s možností řadového domu. Všechny typy byly velikostně značně omezené, užitková plocha domku se pohybovala od 47 m² až po 88m².^{53,54}

Pro masovější zavádění typizace a prefabrikace byl v roce 1951 vydán *Typizační sborník*, který obsahoval pro rodinné domy závazné půdorysné typy. Architekti museli tyto typy používat, ale ještě zpočátku bylo možné v rámci povrchových úprav je doplnit vlastním řešením.⁵⁵ Největšího rozšíření dosáhly v padesátých letech malé **typové dvojdomy**, v přízemní variantě zakončené sedlovou střechou s využitelným podkrovím a ve dvoupodlažní variantě zpravidla se čtyřmi byty. Menší skupiny těchto typových domků dosáhly velkého rozšíření jak v Čechách, tak i na Slovensku.

Na počátku šedesátých let se sice pokračovalo ve stavbách rodinných domů svépomocnou formou, avšak brzy se ukázalo, že byla zcela podceněna jejich územní příprava. Nové čtvrtě se vyznačovaly: jak celkovou bezkoncepčností a nevhodnou parcelací, tak i nejednotným charakterem zástavby. Nejvíce byla patrná ztráta kontinuity stavění v menších obcích. Z hlediska charakteru nové zástavby, začala od sedmdesátých let více převládat řadová zástavba. Jak již bylo zmíněno, tuto změnu ovlivnily v roce 1973 státem vydané *Technické podmínky*.

Výstavba rodinných domků byla všeobecně pokládána za ekonomicky nevýhodnou. Podpora stavby nebyla možná ani od velkých stavebních podniků. Ve stavebním odvětví chyběla platforma malých firem, které by se specializovaly na stavby rodinných domů a ani se nevyvíjely specifické konstrukce. Zároveň se rozšiřovala podniková výstavba, která tlačila na lepší odborný přístup v projekci.

S předpokladem výstavby individuálního bydlení převážně svépomocí bylo nutné poskytnout stavebníkům vhodný projekt, proto byly postupně od konce šedesátých let vydávány **katalogy s typovými projekty** rodinných domů. Stavebníkům tak připadl těžký úkol: vybrat si z katalogů vhodný typ domu. Katalogy sloužily také pro potřebu národních výborů a pro potřebu stavebních družstev. Nicméně u rozsáhlejších souborů skupinové výstavby, byl projekt zpravidla zpracován odbornou projektovou organizací.

Katalogy s vybranými řešeními rodinných domů byly vydávány *Ministerstvem výstavby a techniky ČSR* a byly vypracované pod vedením pražského *Studijního a typizačního ústavu*. Na Slovensku bylo od roku 1970 postupně vydáno sedm dílů katalogů pod záštitou slovenského *Ministerstva výstavby a techniky* a *Státního výzkumného projektového a typizačního ústavu (ŠPTÚ)* se sídlem v Bratislavě.

Součástí katalogových projektů byly od roku 1975 i **montované domky**. V tomto období již působilo několik podniků dřevařského průmyslu, které nabízely domy s konstrukčním řešením na podobném základu. S odlišným konstrukčním principem zde byly představeny typy OKAL domů od Rudných dolů Jeseník.

⁵³ ZADRAŽIL, Josef. Výstavba rodinných domků v Čechách a na Moravě. *Architektura ČSSR* 5, 1960, s. 346.

⁵⁴ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 142.

⁵⁵ ZEMAN, Lubomír. *Slavné vily Karlovarského kraje*, s. 232.

7.2 RODINNÉ BYDLENÍ V 70. - 80. LETECH

Na konci šedesátých let nastalo celkové oživení ve společnosti. Sami architekti přímo poznávali architekturu evropských zemí. Velmi oblíbené bylo *Finsko*, jak pro svou kultivovanou kulturu bydlení, tak i kvalitní design. Koncept rodinného bydlení s částečným vyloučením dopravy z obytného území se začal objevovat v zahraničí už od padesátých let. Rodinná výstavba byla od roku 1973 významně regulována pomocí *Technických podmínek MVT*. Vlivem státem řízené typizace se často opakovaly téměř podobné typy katalogových domů, s identickými výrazovými prvky a motivy. Rodinný dům byl abstrahován na typovou jednotku, kterou je možné postavit kdekoliv a kýmkoliv. Také v charakteru zástavby se odrazila jistá jednotvárnost, rodinné domy zpravidla tvořily pravidelné, dlouhé řady podél silnice. Jednoznačně převažovaly rodinné domy řadové.

Architekt Jaromír Zlámal, který realizoval několik kvalitních souborů rodinných domů, upozorňoval, že všeobecně nízká úroveň rodinných domů je důsledkem vyloučení role architektů z celého procesu.⁵⁶ Odpovědnost za výsledek se přesunul na stavebníka a místní úřad. Pokud se podařilo udržet kvalitu od projektu až po realizaci, tak to bylo spíše s pomocí místních architektů, kteří domy nejen navrhovali, ale i sami realizovali. Nejvíce se uplatnili při zabezpečení autorského dozoru na stavbě. Jen tímto způsobem bylo možné dodržet navrženou jednotnost jak v objemovém provedení, tak i v použití vnějších materiálů a detailů.

Objevují se výjimky proti průměrné *monotónnosti* domů. Architekti se naučili pracovat s minimálními výrazovými prvky. Opakovalo se stále stejné hmotové řešení: ubírání hmoty lodžii, zvýraznění prvkem balkónu. Architektonický detail se stal nepodstatnou záležitostí, můžeme říci, že dospěl k určité *všednosti výrazu*. Paradoxem je, že jakékoliv i malé vybočení z dobového kontextu normy, bylo vnímáno velmi emotivně, jako nečekaný moment překvapení.⁵⁷

8 VYBRANÉ STUDIE A REALIZACE RODINNÉHO BYDLENÍ V OBDOBÍ LET 1950-1989

Jednotvárnost, uniformita a stereotypnost jsou nejčastější termíny, které se objevovaly v odborných architektonických časopisech, když se hodnotila výstavba rodinných domů a podobné hodnocení se týkalo i urbanistického řešení jejich skupinových forem. Kompoziční principy zástavby se v podstatě omezily jen na téma rytmu v řadách a na jejich uspořádání. Převládaly technické požadavky doby, dodržování vyhlášek a normových hodnot. Zejména se sledovaly hodnoty hustoty zástavby, maximální velikosti pozemku a velikost obytné plochy. Sledování těchto hodnot nebylo samoúčelné, ale bylo navázáno na možnosti státních půjček. Realizace experimentálních projektů, na kterých by se mohly demonstrovat nové principy v rodinném bydlení, nebyly státem podporovány.

⁵⁶ ZLÁMAL, Jaromír. Nizkopodlažní výstavba: Realizace a návrhy. *Architektura ČSR* 9/10, 1976, s. 407.

⁵⁷ VRABELOVÁ, Renata a Petr HRUŠA. *Brno - architektura 1945-1990*.

Je potřeba se podívat pohledem, který vnímá rozdíl mezi kontextem doby, ve kterém stavby vznikaly a vlastním architektonickým dílem. Zjednodušující negativně kritické odsouzení není na místě. Z tohoto pohledu vyplývá otázka, zda posuzované soubory obsahují charakteristické prvky, které překračují dobový průměr, a zda by tyto hodnoty mohly být cenné i pro současnou tvorbu.

Dalším společným jmenovatelem tohoto období se stalo zavedení plánování a povinné plnění technických norem. K tomu se postupně připojila typizace a unifikace výstavby, která zapříčinila i úspornost v typologii staveb. Z toho vyplývá další otázka, jak se architekt musel vyrovnávat s normovými požadavky doby.

Byly vybrány tři rozsáhlejší příklady řadové zástavby, které byly navrženy s jasně definovanou urbanistickou koncepcí veřejného prostoru, a u kterých se podařilo dodržet celkovou výrazovou jednotu a formální čistotu. Výběr se zaměřuje na soubory z období sedmdesátých let, kdy rodinná zástavba kulminovala. Každý z vybraných souborů má určitá charakteristická specifika, kterými se stal jedinečným.

8.1 INSPIRACE

Významné změny, které nastaly v bytové politice v Československu po roce 1945, zejména postupný odklon od individuální výstavby, znamenal přetržku v kontinuitě vývoje. Architekti čerpali inspiraci z nových principů rodinného bydlení ze zahraničí. Otázkou je, jaké přímé vlivy se uplatnily. Jedním z nejvíce inspirativních se staly realizace od švýcarského architektonického sdružení *Ateliéru 5*, jejich realizace sídliště *Halen* poblíž Bernu na konci padesátých let se stala nedostižným vzorem.⁵⁸ Významnou inspirací byl i soubor rodinných řadových a atriových domů sídliště v dánském *Albertslund Sud*. Řadové domy v norském městě *Stavanger* ve čtvrti *Madlamark* určitě byly inspirativní pro řešení vnitřního rozlehlého veřejného parku.

8.2 OBYTNÝ SOUBOR SÍDLIŠTĚ BABA V PRAZE

Jeden z vybraných souborů řadových domů se nachází v **Praze** na území **Baby** ve čtvrti **Dejvice**. Území na Babě si dodnes zachovalo výjimečnou polohu, a to především z hlediska specifického přírodního rámce. Toto místo je známé především výstavbou unikátní prvorepublikové vilové kolonie *Baba*. Celkový plán nové zástavby vycházel ze zastavovací studie, kterou navrhl architekt **Vladimír Syrovátka** z *Pražského projektového ústavu (PPÚ)*, již v roce **1967**.⁵⁹ Na další urbanistické studii, která podrobněji řešila zástavbu obou etap, se podílela také architektka **Marie Švábová**.⁶⁰ Později doplnili tým další architekti z *PPÚ* **Jaromír Holeček** a **Růžena Horáková**, kteří se podíleli na vypracování studie objektů bydlení.⁶¹

⁵⁸ Sídlíště bylo postavené v letech 1955 - 1961 poblíž švýcarského Bernu. Plány sídliště Halen jsou dostupné např. na: SHERWOOD, Roger. *Halen*. In: *Housing prototypes.org*. [online]. ©2002 [cit. 20-01-2017]. Dostupné z: http://housingprototypes.org/project?File_No=CH008.

⁵⁹ HORKÝ, Ivan. Dostavba sídliště Baba. *Československý architekt* 12, 1972, s. 2.

⁶⁰ Poznámka: Dostupné zdroje z odborných časopisů a knih obsahují určité nepřesnosti v autorství urbanistického řešení, ale studiem ve stavebním archivu *Prahy 6* bylo ověřeno, že na studii se podílela také architektka Marie Švábová. Viz: Urbanistická studie *Dostavba sídliště Baba I a II* z listopadu 1968, kde je uvedena jako spoluautorka.

⁶¹ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1-2.

Území se sice řešilo jako celek, avšak bylo rozděleno do tří stavebních částí, které spojuje dnešní ulice Matějská. Pro **první etapu** byla vybrána jižní část nového souboru, zvaná **Baba I**. Ta navazuje přímo na vilovou zástavbu při ulici *Matějské, Na Babě* a části ulice *K Matěji*. **Druhá etapa**, zvaná **Baba II**, byla rozdělena dle lokace na část **východní** a na část **západní**. Západní část zahrnuje ulice *K Matěji, Starého, Krohovu* a *Vidlicovou* a východní část ulici *Matějskou, Janákovu, Fragnerovu* a *Na Ostrohu*.

Urbanisticky vytváří domy první etapy přechodový prvek mezi vilovou zástavbou a novou částí *Baby II Západ*. **Území Baby I** je nejmenší a skládá se ze **tří obytných skupin**. První obytná skupina se napojuje přímo na původní zástavbu a je doplněna menším obchodním centrem. Dle studie z roku 1968 měla být v území založena rozvinutá cestní síť, která měla přímo propojovat prostor vnitrobloků obytných skupin *pěšími trasami*, ale nakonec byla realizována jen částečně. **Obytné skupiny** byly navrženy jako nepravidelně velké **shluky** dvou paralelních řad domů. Vždy dvě řady rodinných domů formují polootevřené seskupení s částečně volně přístupným prostorem vnitřních zahrad.

Stavba první etapy byla zahájena v říjnu roku 1971⁶² a v konečné fázi bylo postaveno cca 47 řadových domů. Autory těchto prvních typů byli architekti a inženýři, působící jako pedagogové na fakultě stavební ČVUT, pod vedením architekta **Jiřího Staška**⁶³. Nakonec bylo realizováno sedm typů řadových rodinných domů, které se však odlišují jen v počtu podlaží a dispozici, avšak architektonický výraz si zachovává stejný charakter.

Rodinné domy využívají mírný sklon terénu. Velikostně se tak střídá dvoupodlažní typ bez suterénu, dvoupodlažní či třípodlažní s částečným i plným suterénem. Dispoziční typ pro první etapu byl zvolen pouze hluboký. Všechny hmoty domů dodržují jednoduchou kompozici s výraznou štítovou zdí, která přesahuje i nad plochou střechu a akcentuje tak horizontální linii parapetů oken nebo lodžii. Parapetní prvky jsou zvýrazněny cihlovou barvou v omítce, v pozdějších etapách typickým keramickým obkladem.

Území Baby II. Princip utváření *shluků* rodinných domů a důraz na vytváření pěších tras dospěly v rámci **druhé etapy** do finálního řešení, které se podstatně odlišovalo od tehdejší běžné zástavby. Hlavním záměrem architektů **Růženy Horákové** a **Jaromíra Holečka** zůstalo i v této části ponechat určitou **volnost v zastavění**, podpořenou gradací a různorodostí hmot. Řadové domy pak působí, jakoby byly volně vsazené do krajiny. Skupiny domů jsou vzájemným posunováním, různou velikostní skladbou i výškou členěny tak, že netvoří pravidelnou řadu, ale volnou strukturu, tím je každá obytná skupina jedinečná. Nepravidelné skupiny domů

⁶² Poznámka: Územní rozhodnutí o umístění stavby sídliště *Na Babě* bylo vydáno na celou zástavbu v září 1969 odborem územního plánování Útvaru hlavního architekta Prahy, který tehdy vedl architekt Jiří Voženílek.

⁶³ Poznámka: Architekti společně založili *Stavební bytové družstvo stavební fakulty ČVUT* a v podstatě si tak domky navrhovali a stavěli svépomocí pro své vlastní rodiny. Architekt Jiří Stašek zemřel v průběhu první etapy v únoru 1973, působil ve vedení fakulty architektury i fakulty stavební ČVUT, viz: SUSKE, Vladimír. Jiří Stašek. *Architektura ČSR*, 1973, s. 288-292.

pojmenoval architekt Čelechovský, v článku odborného časopisu, výstižným pojmem **srostlice**, vyjadřující srůstání prvků v jeden celek.⁶⁴

Původně, dle studie z roku 1968, měly být **srostlice** navrženy více organicky, řadový dům *hlubokého* typu se měl více prostřídát se *širokým* typem. Plán zástavby měl být v obou částech **Baby II** záměrně utvářen tak, aby uprostřed vznikl menší **veřejný park**. Tomuto řešení se přizpůsobil i komunikační systém založený na principu *slepých ulic*. Střed obou částí tak měl zůstat klidovým prostorem vyhrazeným jen pro pěší. Avšak v rámci zahušťování souboru byly obě části doplněny menší skupinou bodových bytových domů s terasami.⁶⁵

V rámci druhé etapy bylo navrženo sedm základních typů řadových rodinných domů: **Typ A**, **typ D**, **typ D₁S**, **typ D₂S**, **typ G**, **typ H** a **typ L**. Některé typy byly ještě v průběhu výstavby dle situace upravovány, většinou byly doplněny o prostor garáže. Nejvíce byly preferovány **typy hluboké** (**typ A**, všechny **typy D** a **typ L**), které výrazově zastupují *motiv zhuštění*. **Typ G** představuje jediný **typ široký** a slouží spíše jako *motiv zředění* zástavby a často bývá umístěn na konci skupiny. Ve východní části bylo od typu G téměř upuštěno⁶⁶. Ani uskupení formou srostlic zde není již tak dynamické. V obou lokalitách **Baby II** byl používán nový **typ H**, který svými proporcemi lavíruje mezi hlubokým a širokým typem, představuje tzv. **mezityp**.

Hluboké **typy D₁S** a **D₂S** vychází ze základního **typu D**, který je třípodlažní. Oba typy D₁S a D₂S vznikly rozšířením typu D o *krátký modul* šířky 2,75 m a odlišují se od sebe jen jeho umístěním. Všechny typy D na průčelí používají také prvek průběžné lodžie.

Mezityp H vytváří ve srostlici dva motivy. Jeden má za úkol ji postupně ukončit, druhý je použit uprostřed a svojí čistou hmotou bez lodžii vytváří přechodový prvek. Svou velikostí patří typ H mezi dvoupodlažní domy. Základní hmota kvádrů je navržena bez lodžii, ale v jiných skupinách byla kratší lodžie doplněna.

V řadě srostlice je také kompozičně použit **široký typ G**, jako prvek, který skupinu uzavírá. V zakončení skupiny je užití specifického, širokého typu možné chápat jako snahu o řešení boční fasády.

V **západní části Baby II** při ulici *Krohova* a *Nad Lesíkem* jsou rodinné domy nezvykle seskupeny do *blokového uspořádání*. Autoři zde vytvořili *nároží* kombinací tří širokých **typů G**, které upravili tak, aby eliminovali ukončení jednoduchým štítem. Uvnitř tohoto velkého vnitrobloku měl vzniknout park.⁶⁷

Dům **typu A** se v západní části nejvíce objevuje na ulici *Krohově* a *Vidlicové*, ve východní části v ulici *Na Ostrohu*, kde vytváří kompozici s třípodlažním typem D. Dům, svým skromným výrazem, působí poněkud nenápadně, je zpravidla dvoupodlažní, bez podsklepení, s garáží v přízemí, jejíž vystupující hmota akcentuje jednoduché průčelí, v zahradě s motivem průběžné lodžie. Typickým prvkem je

⁶⁴ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1.

⁶⁵ Poznámka: dle studie z roku 1968 měly být původně bytové domy jen v části západní. Bytové domy s terasami jsou 4 – 6 podlažní a byly navrženy individuálně pro lokalitu Baby.

⁶⁶ Poznámka: Typ G zde byl použit pouze jednou, a to na ulici Janákové. Na rozdíl od západní části, kde byl typ G užit 16 krát.

⁶⁷ Poznámka: Dle stanoviska *Útvaru hlavního architekta* Prahy nesměla výměra překročit 300 m² na jeden rodinný dům dle vyhlášky č. 17/ FMTIR. (Federálního ministerstva pro technický a investiční rozvoj).

obložení štitových stěn cihlovými pásky, což pomáhá v ustupující řadě spoluvytvářet gradaci. Jedná se o jeden z nejmenších typů, s konstrukční šířkou průčelí 6,0 m, která je plně využita pro obývací pokoj, s délkou 14,0 m patří mezi hluboký typ.

Dům **typu L** byl uplatněn na ulici Fragnerově, a to ve dvoupodlažní variantě s garáží umístěnou v zahradce před vstupem. Ve variantě třípodlažní se nachází na ulici Starého v západní části, kde je garáž ve spodním, částečně zapuštěném podlaží.

Východní část Baby II se začala stavět později, než západní, jak vyplývá ze stanoviska *Útvaru hlavního architekta* Prahy. Z vyjádření je patrný i určitý nátlak místního odboru výstavby na zahušťování zástavby, (tzv. racionalizace výstavby), a také na změnu parkování v obou částech *Baby II*.⁶⁸ Útvar hlavního architekta v souladu s odborem výstavby také požadoval, aby ve východní lokalitě, kde se ještě nezačalo stavět, byly garáže přednostně řešeny v rodinných domech.⁶⁹

Výstavba řadových domů na Babě trvala až do poloviny osmdesátých let. Nakonec bylo realizováno cca 267 řadových rodinných domů, z toho 220 domů v druhé etapě. Rodinné bydlení nezůstalo monofunkční čtvrtí, ale bylo doplněno o základní veřejnou vybavenost, která je i dnes stále funkční. Celý soubor doplňuje několik pěších cest, které dotváří pojetí klidného bydlení uprostřed zeleně. V západní části vznikl navíc menší park ve vnitrobloku rodinných domů, který se napojuje na parkový prostor mezi bytovými domy. Vlastní parkování bylo u některých skupin navrženo mimo domy, garáže tvoří samostatné skupinky doplňující seskupení srostlic. Celková koncepce, opřená o ideu přírody jako důležité součásti bydlení, se uplatňuje nejen v otázce splynutí s okolním prostředím, ale i co se týká osazení objektů a volby použitých obkladových materiálů.

8.3 SÍDLIŠTĚ ČSLA V BŘECLAVI-POŠTORNÉ

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let zdejší průmyslové závody potřebovaly nové bydlení pro své zaměstnance. Město vybralo území rovinného charakteru v přilehlé obci **Poštorné**, vzdálené západním směrem asi 2 km od centra Břeclavi.⁷⁰ Připravovala se zde nejen komplexní bytová výstavba, ale také již byla vymezena část území pro výstavbu nízkopodlažní.

Vypracováním urbanistického návrhu byly pověřeni projektanti družstevní organizace **Drupos**⁷¹ pod vedením architekta **Jaromíra Zlámala**⁷². První návrh zástavby byl investorem schválen již v roce 1971 a během roku 1972 dopracován. Pověřit návrhem architekta Zlámala se ukázalo jako šťastné řešení a bylo to hlavně

⁶⁸ Stanovisko *Útvaru hlavního architekta* Prahy, Ing. Šejnohová, datované září roku 1977.

⁶⁹ Stanovisko *Útvaru hlavního architekta* Prahy, Ing. Šejnohová, datované září roku 1977.

⁷⁰ Poznámka: Jiná vhodná území přímo v Břeclavi byla zatížena vysokou hladinou spodní vody. Viz: Žádost ONV Břeclav o předchozí souhlas k vynětí zemědělského půdního fondu. 7. 10. 1971.

⁷¹ Poznámka: Drupos Brno byl projektovou organizací *Českého svazu bytových družstev* (ČSBD) pro projektování, inženýrskou činnost a technickou pomoc.

⁷² Poznámka: Jaromír Zlámál, (5. 5. 1926 - 22. 1. 2010), roku 1950 úspěšně ukončil studium na Fakultě architektury a pozemního stavitelství Vysoké školy technické v Brně. Vystřídal několik projektových organizací, až v šedesátých letech zakotvil ve Stavebním podniku státních lesů, pro který navrhl několik zajímavých menších souborů rodinných domků tzv. lesoven, od sedmdesátých let byl zaměstnán v Druposu Brno.

jeho zaujetí pro obytné čtvrti s vyloučenou dopravou, které ovlivnilo příští podobu souboru.⁷³

Zlámalo *koncepte původního urbanistického návrhu z roku 1972* již s *principem částečného oddělení dopravy* pracuje. Byly zvoleny poměrně rozsáhlé pozemky zvané *Díly* s plochou 20,1 ha, napojené na ulici Nádražní. Mělo se zde postavit až 411 rodinných domků uspořádaných ve čtyřech velkých skupinách. V každé skupině se střídala zástavba *řadových* a *atriových* domů tak, že řadové domy byly dopravně napojené přímo na komunikaci, zato atriové měly vytvářet klidovou obytnou skupinu spojenou pěšími cestami a obklopenou zelení. Rušivý provoz aut byl odsunut k okraji atriových domů formou krátkých společných řad garáží.

Urbanistická studie se nakonec těsně před dokončením ocitla v rozporu s novými směrnici *Ministerstva výstavby a techniky* (MVT) pro výstavbu rodinných domů, které byly vydány 2. ledna 1973.⁷⁴ Nové požadavky *Technických podmínek* zejména zpřísnily hustotu zástavby a velikost pozemku, který připadal na jeden dům. Na základě připomínek MVT a dotčených orgánů musel být návrh přepracován. Součástí dokumentace byla zpracovaná i studie širších vztahů území, což svědčí o pečlivé urbanistické přípravě.

V průběhu roku **1974** autoři postupně zapracovávali připomínky KNV a ONV Břeclav a byla také snížena velikost území na 14,24 ha, proto musel být zpracován zcela **nový urbanistický návrh**. I přes podstatnou změnu zástavby zůstal základní princip původní studie zachován: Území bylo znovu rozčleněno na dvě hlavní osy, ve kterých byla soustředěna veřejná vybavenost a zeleň. Nicméně myšlenka částečně odděleného parkování byla rozvinuta až do úplného vyloučení dopravy z obytných částí.

Koncepte souboru je založená na základním předpokladu ideálního bydlení v klidu a zeleni bez rušivého prvku dopravy, i při velké koncentraci obyvatel. K dosažení tohoto cíle architekt Zlámál zcela oddělil přístup pěších od příjezdu vozidel. Obvyklý komunikační systém byl tehdy založen na příjezdu k jednotlivým domům. Svými rozměry, včetně nutných ploch pro chodníky a veřejnou zeleň pro vedení sítí, neúměrně zabíral prostor, který by mohl být využit pro soukromou aktivitu obyvatel. Důsledné uplatnění segregace dopravy, proto umožnilo uvolnit plochy, které jsou tak využity pro podporu zeleně jako nedílné součásti obytného prostředí.

K vlastnímu řešení si architekt Zlámál položil otázku, jak sladit dva zájmy budoucích obyvatel, *společenský* a *soukromý*. Společenský zájem pro něj představoval vytvoření prostoru pro intenzivní veřejný život, soukromým zájmem mělo být vlastní klidné bydlení uprostřed zeleně. Určující byla pro něj otázka fungování dobrých *sociálních vazeb*, proto hledal urbanistickou strukturu, která by to umožnila.

Pro dosažení tohoto cíle zvolil neobvyklé uspořádání skupin domů. Základem obytné struktury se stala **pravidelná mřížka**, v níž jsou řešeny obslužné a pochůzné

⁷³ Poznámka: Rozhovor s Ing. arch. Jaromírem Zlámallem. Brno 18. srpen 2006. In: KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*. Praha: Zlatý řez, 2011, s. 106, ISBN 978-80-87068-07-6.

⁷⁴ Technické podmínky ministerstva výstavby a techniky ČSR a ministerstva financí ze dne 2. ledna 1973 pro přípravu, výstavbu a financování skupinových domků do osobního vlastnictví.

komunikace. Tato prostorová a komunikační síť vytváří několik urbanistických modulů, jejichž zastavění se mění. Základní rozměry **urbanistického modulu** 120 x 112 m byly navrženy tak, aby umožnily určitou **flexibilitu** vnitřního řešení. Uspořádání obytné skupiny je voleno tak, aby podporovalo přirozené utváření lidského společenství a dobré sousedské vztahy obyvatel. Koncepce souboru byla doplněna dvěma komunikačními osami. *Osa východ - západ* měla formou zeleného pásu spojovat budoucí občanskou vybavenost s původní zástavbou v Poštorné.

Obytné skupiny byly realizovány ve dvou formách, ve formě *uzavřené* a *řadové*. *Řadová forma* svojí linkou přirozeně navazuje na původní zástavbu. *Uzavřenou skupinu* představuje jednotka urbanistického modulu se čtyřmi bloky řadových domů, sdružených kolem malého veřejného prostoru, který architekt Zlámal definuje jako **náměstíčko**. Vstupy do domů jsou řešeny z tohoto prostoru, původně určeného převážně jen pro pěší. Každé náměstíčko mělo mít svůj vlastní individuální charakter zeleně. Rodinné domy jsou do tohoto prostoru orientovány předsazenými vstupními komorami a u dvoubytových domů přízemními samostatnými byty. Posloupnost od veřejných prostor až po vlastní bydlení měla vytvářet stupnici, zaručující soukromí obyvatel. Předsazené přízemní komory vytváří venkovní užitkové prostory a jsou charakteristickým prvkem celého souboru. Doplnují rytmus na neosluněných stranách. Dvoubytové domy jsou členěny na část přízemní, která měla být určena pro starší generaci a na část dvoupodlažní, kterou by obývala vlastní rodina s dětmi, atrium mezi nimi slouží k vzájemnému kontaktu.

Architekt Zlámal na podkladě studie Stavoprojektu vyhradil jeden urbanistický modul pro umístění menšího obchodního centra s mateřskou školkou. Dopravu v celém souboru omezil na jednosměrné komunikace o šířce 3,5m. Obyvatelé měli parkovat ve dvou vymezených parkovacích dvorech na okraji souboru, proto nebyly v rodinných domech navrženy garáže. V průběhu realizace byly omezeny na dva základní typy – *Typ B* a *Typ F*. K významným změnám došlo i ve skupinách.

Typ B je nejčastějším, v podstatě vychází z typu F, ale je pouze jednogenerační. Vstupní prostor tvoří malý pobytový dvorek, u kterého je typická přízemní stavba s vlastním vstupem do domu. Přízemní objekt měl sloužit jako skladový prostor u vstupu, byl proto navržen bez oken a měl členit venkovní část, byl původně obložený dřevem v tmavě hnědém odstínu. Naneštěstí v pozdějších letech obyvatelé tento prvek často přestavovali.

Typ F představuje *netypický atriový dům*. Byl navržen jako dvougenerační dům, který je řešen ve dvou hmotách, vzájemně oddělených atriem. Jako typ vhodný pro svépomocnou zástavbu byl také nabízen v katalogu pro svépomocnou výstavbu.

Zpočátku byl návrh dobře přijat, nicméně během realizace se stavebníci museli potýkat s vážnými problémy, jak na straně projektanta, tak dodavatele, ale především u investora družstva **DVRD** (Družstevní výstavba rodinných domů) **Horizont**. Hlavní princip obytného souboru, a to vyčlenit dopravu mimo obytné skupiny, se nesetkal s pochopením stavebníků, kteří požadovali garáže uvnitř domů a podsklepení staveb.⁷⁵

⁷⁵ Místopředseda ONV Břeclav. Stanovisko k současné problematice výstavby rodinných domků Břeclav – Poštorná, Díly. Pejchal Ladislav, předseda JmKV ČSBD. 28. 03. 1980.

V průběhu výstavby stavebníci prováděly změny spíše uvnitř objektů, proto zpočátku zůstal vnější výraz domků zachován. Po roce 1990 došlo u mnoha domů k necitlivé výměně okenních otvorů a spolu s novou nabídkou barevných nátěrů omítek bylo výrazně pozměněno barevné řešení. V současnosti je vyvíjen tlak na správu stavebního úřadu, aby se domy mohly rozšířit o různé přístavby a nástavby, řada z nich se v minulosti již uskutečnila na stavbách dvojdomů. Dnes je největší zájem realizovat nástavby nad vstupními přízemními objekty, což je v rozporu s celkovou koncepcí souboru. Z hlediska stavebních předpisů je ponechána odpovědnost plně na stavebním úřadu, chybí však podrobný regulační plán, který by zpřesnil možnou ochranu hodnot tohoto území.

Největší problém dnes představuje dopravní řešení, které bylo při realizaci podstatně změněno. Původní idea, co nejvíce vyloučit uvnitř obytného areálu provoz osobních vozidel, nebyla při výstavbě dodržena. Sice byly postaveny hromadné garáže při vjezdech do celého souboru, avšak místní obyvatelé pozměnili pojetí obytných skupin, a zabráním části zeleně změnili původní pěší trasy na jednosměrné komunikace. V současné době tak charakter náměstíček spíše připomíná parkoviště a původní záměr, vytvořit zde místo pro společenský život obyvatel, zcela ustoupil soukromým zájmům.

I když nebyl koncept studie zcela dodržen, stále si soubor zachovává své kvality, a to především v urbanistické koncepci s vnitřními náměstíčky. Cenný je i nový typologický druh atriových domů, bohužel, v konečné fázi realizovaný jen ve dvou obytných skupinách⁷⁶. V současnosti je celý obytný soubor bohatě ozeleněn a i když proběhly četné stavební úpravy na fasádách rodinných domů, působí jako celek stále velmi kompaktně a jednotně.

Jedinečnost zástavby spočívá právě v důslednosti použití zásad oddělení dopravy od pěších, ve vytvoření nové prostorové skladby rodinných domů, a to převážně s typickými přízemními objekty u vstupů. Jakékoliv nástavby a přístavby by tuto stavební strukturu znehodnotily, zejména nad přízemními vstupními objekty by mohly způsobit významné zastínění celého prostoru, a také narušit charakteristický rytmus přízemních hmot.

Soubor rodinných domů v Břeclavi-Poštorné zůstal spíše experimentálním, unikátním projektem, nestal se modelovým případem, který by se dočkal následování. Soubor rodinných domů takového rozsahu a tak ojedinělé koncepce nebyl realizován v rámci tehdejšího Československa. Byly sice postaveny menší skupiny rodinných domů, které se zabývaly podobnými principy, ale ne v takovém měřítku.

8.4 SOUBOR RODINNÝCH DOMŮ V BRATISLAVĚ-DÚBRAVCE

Místo pro individuální zástavbu bylo vymezeno v roce 1967 v územním plánu nové obytné části **Dúbravka – Lamač**. Území patří do části, která se nazývá *Záluhy (II)* a navazuje na bytové sídliště stejného názvu. Důsledkem je, že přímo v blízkosti souboru se nachází třináctipodlažní bytové věžové a deskové domy. Lokalita pro

⁷⁶ Poznámka: Ve skupinách XII a XIII, na které bylo v prosinci 1977 vydáno stavební povolení, se ještě atriový typ uplatnil.

rodinné domy využívá jihovýchodní svažité území zvané Malý húšť. Specifická konfigurace krajiny a náročné zastavovací podmínky měly vliv na volbu konečné varianty zastavění. Byla upřednostněna zástavba individuálně navrženými rodinnými domy před typovými. Jedním z požadavků návrhu bylo docílení vyšší hustoty zastavění, a proto byla uplatněna kompaktnější forma.⁷⁷

Podmínky svažitého terénu umožnily v severovýchodní části lokality realizovat terasové domy při ulici Talichové s parkováním v nejnižším podlaží.⁷⁸ Jihovýchodní část svahu byla vyhrazena pro zastavění několika typy řadových rodinných domů. Projekt vznikl v bratislavském *Stavoprojektu* v roce 1971 pod vedením architektů **Mikuláše Brezy, Imricha Ehrenbergera a Mariana Malovaného**. Soubor byl realizován převážně v období let 1975 – 1982.⁷⁹

Urbanistické zastavění plně využívá svažitý terén. Hlavní komunikace souboru se vinou podél vrstevnic a tvoří ji tři ulice, *Chrobáková, Plachého a Jura Hronca*. Všechny domy se na tuto komunikační síť přímo napojují a tvoří různě dlouhé řady, které jsou přerušeny tak, aby vznikala pěší propojení. Právě **koncepte pěších tras** dává souboru prvek, který je nejen důležitý pro vzájemné propojení dlouhých ulic, ale také přináší do souboru veřejnou zeleň a další veřejný prostor. Linka pěšího propojení prochází napříč souborem od nejnižší úrovně až po nejvyšší. Část tras je doplněna **charakteristickými místy**, kde se schodiště rozšiřují a vytváří tak skromný prostor se vzrostlou zelení.

Domy, svým postupným výškovým založením, dobře doplňují okolní krajinu, je z nich nerušený výhled do okolí. Všechny domy mají prostor pro garáž. Pokud je dům osazen vysoko ve svahu, pak je garáž předsazena a přímo napojena na komunikaci. Domy, které mají hlavní vstup v horním podlaží, mají garáž vestavěnou do domu.

Typickým hmotovým prvkem většiny domů je motiv pultové střechy, nejčastěji ve tvaru „dvojpuť“. Zde se uplatňuje jeden z výrazových prvků, motiv úzkých pásových oken. Řadová výstavba byla realizována rozdílnými typy dvoupodlažních domů, dispozičně se uplatnil *typ hluboký, mezityp i typ atriového domu*. Původní řešení fasády, které kombinovalo bílou omítku s tmavě hnědým dřevěným obkladem a dřevěnými okny, se ještě dochovalo na několika domech.

Na ulici Chrobákové tvoří řadu osm domů **typu A**, který je určený pro svah stoupající nad cestu. Tento dům je charakteristický svou střešní rovinou, která je rozdělena na dvě vertikálně posunuté pultové střechy. Tím je umožněno pronikání světla ze severu dovnitř dispozice horního podlaží. Vstupní podlaží se obrací k jihu do uličního prostoru, ale je odsunutě hmotou garáže. Zastavěná plocha domu tvoří téměř čtverec a je shodná i s typem B a C. Dispozičně byl zvolen *mezityp*.

Na ulici Jura Hronca se nachází skupina šesti domů **typu B**. Tento typ je podobně jako *typ A* určen pro svah stoupající nad cestu, podlaží jsou však vzájemně posunutá o půl konstrukční výšky. Na rozdíl od *typu A* je tento prvek vyjádřen i ve střešní rovině

⁷⁷ EHRENBARGER, Imrich. Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 1*, 1972, s. 26.

⁷⁸ Poznámka: Z hlediska proslunění bytů v nižších podlažích se jeví poněkud problematická orientace bytů k severovýchodu.

⁷⁹ MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Bratislava: atlas sídlisk, 1950 - 1995*, s. 306.

pomocí „dvojpuťu“, prosvětlení by tak mělo pronikat z jihu úzkým podstřešním oknem.⁸⁰ Na spodním podlaží se nachází společenská část domu, která má vstup na zahradu.

Řadový **typ C** byl realizován pro svah, jehož spád směřuje od cesty, a proto byl tento typ použit nejen v ulici Jura Hronca, ale i na Chrobákové a Plachého. Horní podlaží je vstupní a obsahuje i garáž, která částečně vystupuje z hmoty domu. V části vstupního podlaží se nachází klidová část s ložnicemi. Na nižším podlaží je společenská část domu s přímým vstupem na zahradu. Podobně jako předešlé dva typy jsou dva domy vždy umístěné zrcadlově k sobě a mají tak společnou střešní rovinu nad garáží.

Na ulici Jura Hronca byla na počátku sedmdesátých let realizována výstavba pěti atypických **atriových domů**.⁸¹ Tato skupina se svým nadčasovým výrazem odlišuje od ostatní obvyklé zástavby. Dispoziční řešení atriového domu vychází z tvaru L. Před vstupem je umístěna hmota garáže s plochou střechou, která pohledově uzavírá malý prostor předzahradky. Hlavní obytné podlaží navazuje přímo na vstup. Přízemní hmota domu je zvýrazněna nadstavbou tvaru pultové střechy, která směřuje do zahrady. Hlavním kompozičním prvkem v ulici je štít pultové střechy, jehož hmota je odlehčená pásovým oknem přes celou šířku průčelí. Podstřešní prostor skrývá otevřenou místnost, kterou prosvětluje úzký pás okna z ulice a široké okno od jihozápadu.

Pro celý soubor je charakteristická bohatá síť pro pěší, doplněná zelení. Linka hlavní pěší trasy vede napříč vrstevnicemi a poskytuje tak zajímavé průhledy do okolí. Místními obyvateli jsou dobře udržované úzké chodníčky, ze kterých se vchází do bytů v terasových domech. Vznikly zde působivé poloveřejné prostory. Základní hmotu většiny staveb se podařilo dodržet, avšak některé domy byly v poslední době úplně přestavěny, došlo k nástavbám, přístavbám i nevhodným úpravám sklonu pultových střech.

Obytný soubor *Záluhy* není zastavěn jen skupinou rodinných a terasových domů. V severní části ulice Chrobákovy je doplněn pětipodlažními bytovými domy, a při ulici Jura Hronca objektem prodejny potravin. Zástavba rodinnými domy v Dúbravce nezůstala osamocená, díky vybudování sídlištní infrastruktury mohla ve stejném období v blízkosti vzniknout i řadová zástavba na ulici Hanulové a Bezekové⁸².

9 POROVNÁNÍ S VÝVOJEM RODINNÉHO BYDLENÍ PO ROCE 1990

Po roce 1990 ukončil stát jakoukoliv podporu komplexní bytové výstavbě, a také výstavbě rodinných domů. Strukturální změny v ekonomice se odrazily nejen ve stavebním průmyslu, ale také byla ukončena celostátní typizace. Původní státní

⁸⁰ Poznámka: Avšak v této skupině domů proběhlo několik přestaveb, které zahrnovaly i úpravu střešního sklonu.

⁸¹ Poznámka: Tento dispoziční typ si postavil pro svou rodinu architekt Marian Malovaný v roce 1972.

⁸² Poznámka: Výstavba na ulici Hanulové a Bezekové proběhla v roce 1979, autorem je architekt Ivan Hojsík.

system projektových organizací se zhroutil a architekti začali působit v nově vznikajících soukromých ateliérech.

Ve výstavbě rodinných domů došlo v počátku devadesátých let k výraznému poklesu. Spolu se zrušením bezúročných státních půjček zanikly i problematické regulační podmínky pro skupinovou výstavbu, avšak nové mechanismy, které by přispěly k výstavbě rodinných souborů s větší hustotou zastavění, nebyly doposud vytvořeny. Rozhodování o zástavbě rodinných domů zůstalo na zástupcích obcí. Stavby rodinných domů začaly být financovány pouze stavebníky. Případná státní podpora byla velmi nízká, zprvu se jednalo spíše o podporu k zainvestování stavebních pozemků. K oživení výstavby rodinných domů přispělo až zavedení účinnějšího hypotéčního úvěrování.

Na trhu s rodinnými domy se zformovala řada větších stavebních firem, která rozšířila své působení o větší developerské záměry. Velmi úspěšně si vedla firma *Central Group*, která začala stavět typové domy klasickou zděnou technologií. Po roce 2005 se soustředila jen na dva základní typy, typ *Klasik* a typ *Progres*, které se lišily tvarem střech (plochá a sedlová), jinak jejich základní rozměry i dispoziční řešení byly téměř totožné. Tato strategie byla pro firmu úspěšná, v zástavbě umožňovala i jistou flexibilitu.⁸³

9.1 CHARAKTER ZÁSTAVBY SOUBORŮ RODINNÝCH DOMŮ

Uvolnění trhu s pozemky po roce 1990 napomohlo k lepší dostupnosti stavebních parcel. Dostupnost levných pozemků na okrajích měst, nebo přímo až za hranicemi města zapříčinila velký tlak na příměstské části obcí, které jsou dnes přímo zaplaveny množstvím nových rodinných domů. Zpravidla se jedná o velmi řídké zastavění, které ubírá plochu z okolní volné krajiny. Tyto nově vzniklé kolonie rodinných domů jsou dnes známy spíše pod názvem *satelitní městečka*.⁸⁴ Ta většinou postrádají dostatečně rozvinuté centrum se základními službami a všichni obyvatelé jsou pak odkázáni na původní jádrové město, což vyžaduje rozvoj individuální dopravy do zaměstnání a do škol. Tento jev chaotického rozrůstání sídla do krajiny se nazývá *rezidenční suburbanizace*.⁸⁵

9.2 NOVÉ KONCEPCE VE SKUPINOVÉ ZÁSTAVBĚ

V posledních letech vzniklo několik souborů rodinných domů, které svou koncepcí založenou na kvalitním *zastavovacím plánu*, převyšují průměrnou developerskou produkci. Otázka kvality těchto souborů spočívá nejen v účelném rozvržení domů a přístupových komunikací, ale i v různorodosti stavební nabídky. Soubory jsou

⁸³ Central Group. *Přehled typů rodinných domů. Typové řady Klasik a Progres*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: Central-group.cz. Dostupné z: <http://www.central-group.cz/rd-typy.aspx?jv=1&idGeneraceTypovyRD=0>.

⁸⁴ Poznámka: Obecně vžitý termín *satelitní městečka* používá např. architekt Hnilička ve své publikaci *Sídelní kaše*.

⁸⁵ Poznámka: Pojem *rezidenční suburbanizace* je chápán jako proces vytváření či rozšiřování suburbii, neboli předměstí. V důsledku tohoto procesu dochází k hromadnému stěhování obyvatelstva z centrálních částí měst na jejich okraje s tím, že si obyvatelé zachovávají vazbu na jádro města. (Dojíždka za prací, úřady, vzdělání, kultura a obchody). Dostupné z: <http://www.suburbanizace.cz/slovnicek.htm>.

charakteristické vyšší kompaktností zástavby Těžištěm zájmu architektů a developerů se stal znovu **řadový rodinný dům**, který bývá užitý v několika *proměnách*. Znovu ožívá typ *atriového* domu, avšak v představených souborech se liší od přízemního typu, který se nejvíce uplatnil v zástavbě ze sedmdesátých let. V urbanistickém konceptu se architekti soustředí jak na otázku zapojení domu do zástavby a do uličního prostoru, tak i na problematiku přiměřeného podílu *soukromých* a *veřejných ploch*.

Soubory rodinných domů jsou charakteristické promyšleným *zastavovacím plánem*, který klade důraz na *specifičnost místa*. Mezi další společné atributy patří: ucelenost souboru, cílené vymezení využitelného *veřejného prostoru*, rozvržení *komunikační sítě*, včetně důsledně řešených *pěších propojení* a dobře *diferencované* typy bydlení. Vždyť jedině na těchto základních principech může vzniknout životaschopný celek a přinést jednotlivým obyvatelům hodnotu bydlení.

Tyto parametry splňují nové obytné soubory realizované v Praze, **Pod Kozincem** a **Na Lhotách**, navržené ateliérem **ADR**. V obou lokalitách architekti vymezili rozdílné skupiny řadových domů, dvojdomů a vil o jednotné dvoupodlažní výšce s plochou střechou. Pracují s jednoduchou hmotou domů členěnou jen částečným vysunutím nebo ustoupením objemu. Řadové domy v území *Pod Kozincem* vytváří několik kompozičních celků, uplatňuje se zde *hluboký* i *široký* typ. Architekti zde experimentují s novým typem řadového domu, který vychází ze *spojení hlubokého a širokého typu*, nazývám jej *sdržený*. V patře má tento typ velkou terasu, která je umístěna v centru dispozice s dostatečnou vzdáleností od sousedního domu. Autoři užívají i netradiční typ *dvojdomu*.

Soubor **Na Lhotách** je daleko rozsáhlejší, avšak architekti v rámci určité skupiny navrhuji jednotnější charakter domů. Některé kompoziční prvky přejímají ze souboru *Pod Kozincem*. Autoři nezvykle řeší skupiny *úzkých hlubokých dvojdomů*, které jsou uspořádány kolem zálivu slepé ulice. Veřejné plochy zde doplňuje velké hřiště a široká pěší alej stromů, která propojuje soubor s lesem.

Z nových kompaktních souborů realizovaných na předměstí vyniká **Červená skála** v **Husinci u Prahy**. Jedinečnost souboru spočívá především v celkovém řešení konceptu zástavby: Umístění veřejného parku do centra bydlení, jeho propojení s přízemními atrií řadových domů a napojení na trasy pro pěší. Tento princip zástavby, kdy jsou do vnitřního veřejného parku orientovány soukromé terasy domů, je možné nalézt např. v práci architektonické skupiny *Ateliér 5*, v obytném souboru Bodenacher ve švýcarském Bremgartenu.⁸⁶ Území obytného souboru v Husinci je pro pěší velmi dobře propojené, uliční síť je přehledná. Obsahuje různorodé bydlení pro obyvatele různého sociálního postavení. Zvolené formy zástavby poskytují maximální soukromí. Navržený urbanistický koncept představuje ideální řešení pro *předměstskou lokalitu*.

⁸⁶ KYNČL, Jakub. *39 bydlení ve městě*, s. 213-215. Poznámka: Výstavba proběhla v roce 1997.

10 ZÁVĚR

10.1 SHRNUÍ A ZHODNOCENÍ

První předválečné čtvrtě rodinného bydlení, které čerpaly z idejí zahradních měst, byly založené na *nepravidelné, polootevřené blokové struktuře*. Zástavba bloku byla utvářena krátkými řadami domů, které byly ukončeny větším rohovým typem. Výhodou řešení bylo, že se tím jednak utvářelo *nároží*, a jednak se v lokalitě nacházely domy různého velikostního standardu. Takto byla řešená zástavba na pražské Ořechovce, a také na Spořilově, i když v rozvolněnější variaci.

Z principů zahradních měst čerpá i ojedinělý urbanistický koncept nízké *bodové struktury dvojdomků*. Jeho kořeny pochází z průmyslového baťovského Zlína. Dvojdomy jsou ponořeny do okolní zeleně a uspořádány v území na principu šachovnice. V dalším desetiletí byl urbanistický prostorový koncept řadových domů rozvíjen i na *racionálnějším principu liniové zástavby*. Jeho nejvýraznější zástupci se nachází např. v Brně na ulici *Střední* a na okraji Prostějova v *Drozdovicích*. Členění vnitřních prostor řadových domů vychází z *vertikálního principu*, vlastní domy jsou *hlubokého typu*. V Brně se již v tomto období vyvinul nový typ *úzkého hlubokého domu*.

Během období poválečné *dvouletky* měly řadové domy poměrně malou užitkovou plochu, proto se objemově sdružovali, nejen do krátkých řad, ale nejčastěji do skupin *dvojdomků*. Významnějšímu uplatnění řadové formy pomohla až podniková bytová výstavba, a také rozvíjející se poválečné stavební družstevnictví. Příkladem družstevního sídliště je pražská *Solidarita*, ve které byly řadové domy uplatněny na *racionálním principu zástavby v liniích*. Řady rodinných domů tvoří dlouhé, odstupňované linie až o dvaceti pěti bytových jednotkách. Silnice jsou umístěny kolmo k řadovým liniím, vlastní přístup k domům je prostřednictvím pěších tras v zeleni. *Jech* zde uplatnil i novou myšlenku v dispozici řadového domu. Za základ zvolil *úzký hluboký typ*. Po roce 1948 zavedla vláda nový systém výstavby rodinných domů formou aktivní účasti obyvatel. Stavebníci si stavbu vybírali z katalogů vzorových projektů rodinných domků. Řadová zástavba nebyla podporována až do začátku sedmdesátých let.

Stát vydal v roce 1973 závazný předpis s cílem podpořit výstavbu řadových domů: *Technické podmínky pro stavby skupinových rodinných domů*. Technické podmínky obsahovaly řadu urbanistických požadavků, jejichž cílem bylo zvýšit hustotu zástavby. Požadavky se vztahovaly na řadovou, atriovou a terasovou formu. Průměrný řadový dům v katalogích sedmdesátých let je zpravidla třípodlažní s plochou střechou a je hlubokého typu. Vlivem typizace se často opakovaly podobné typy katalogových domů.

Kompozice řadové zástavby sedmdesátých let nejčastěji vytváří *hmotu lineární*, která je shodná s linií ulice. Pro sedmdesátá a osmdesátá léta jsou typické tyto atributy: *řada* domů velmi často končí pouhým štítem; utvořila se charakteristická podoba *ustupující řady*. U šikmého tvaru pozemku domy postupně ustupují od uliční čáry, tím

je lineární hmota výrazně rozčleněna štíty domů. Úspěšné zástupce této pravidelné, geometrické formy lze nalézt v Brně v souboru *Pod Palackého vrchem*.

Kontinuita vývoje řadového domu byla na dlouhou dobu přerušena, proto inspiraci hledali architekti v příkladech kompaktní zástavby ze západních zemí. Jedním z inspiračních vlivů, který se nově objevil, byl *atriový typ*, který byl ještě dále rozvíjen a variován dle invence architekta i dle místních podmínek. Novým řadovým typem do svažitého terénu byl *dvoupodlažní atriový dům*, jehož atrium je v patře a otevírá se dle orientace svahu buď směrem k ulici anebo do zahrady. V sedmdesátých letech se uplatnilo i *organické řešení atriové zástavby* na základě inspirace *hnízdovou zástavbou atriových domů*, poprvé realizovanou v padesátých letech v dánském Helsingoru a Fredensborgu. Vznikla tak mimořádná *atriová skupina* typu *hnízda* v Rábech u Pardubic a později v Trutnově.

Tři vybrané rozsáhlé soubory řadových domů jsou svým charakterem odlišné od běžné zástavby. Jejich navržené řešení je podpořeno čitelnou *urbanistickou koncepcí* řadových domů s vymezeným *veřejným prostorem*. Každý z vybraných souborů má určitá specifika, která zakládají jeho *jedinečnost*. Nejoriginálnější svou koncepcí je soubor řadových domů v *Poštorné* od architekta Jaromíra Zlámala. Jeho myšlenka realizovat rodinnou výstavbu jako plnohodnotné architektonické dílo však zůstala ve své době téměř osamocená. Urbanistické řešení zaujme svojí pevně danou *racionalní strukturou* a řádem. Princip *obytných skupin s náměstíčky* v jejich středu zůstal ojedinelý. Také typ dvougeneračních řadových dvojdomů s atriem mezi dvěma domy se jinde neuplatnil. Zlámalův koncept byl ve své době nadčasový, bohužel místní stavebníci jej nepřijali za vlastní. Jedním z negativních aspektů je zřejmě velikost náměstíček.

Podobně *organický koncept obytných skupin* pražské Baby I a II nebyl v tak velkém rozsahu u nás nikde postaven. I zde architekti navrhli klidný prostor *veřejného parku* uprostřed nepravidelné skupiny. Avšak s realizací většího počtu bodových domů byl park významně zmenšen, navíc si obyvatelé prosadili zvětšení soukromých zahrádek úpravou velikosti parku. Prostorově zajímavé v zástavbě je uplatnění několika typů řadových domů, čímž se vytváří rozmanitost jednotlivých uličních prostorů. Velmi důležitou složkou souboru je zeleň, která se mohla dostatečně rozvinout v širokých předzahrádkách nepravidelných skupin.

Obytný soubor v Bratislavě – Dúbravce má dobře založený systém pěších tras, které prochází napříč svahem. Vznikají tím důležitá krátká spojení mezi dlouhými ulicemi, které vedou po vrstevnicích. Cesty jsou doplněny i několika místy se zelení. Prvek cesty je velmi důležitý, řadě souborů na svažitém terénu tato komunikační část chybí, nebo nebyla při výstavbě realizována.

Po roce 2000 dochází k většímu rozvoji koncepčně řešených souborů rodinných domů. Z nových větších souborů vyniká svou koncepcí lokalita *Červená skála* v Husinci u Prahy. Architekti návrh uzpůsobili předměstskému území, velmi dobře zvolili míru a měřítko všech jeho funkčních částí. Především vymezili ve středu území dostatečně rozlehlý veřejný park, kde si můžou hrát děti všech věkových skupin.

10.2 PŘÍNOS A DALŠÍ ROZVOJ VÝZKUMU

V průběhu práce se objevila řada jmen architektů, kteří se podíleli na významných realizacích řadových domů. Podrobněji zpracované biografie s vyhodnocením přínosu jejich děl chybí. Obzvláště nejsou ještě plně zhodnocená díla brněnského architekta *Jaromíra Zlámala* a na Slovensku působícího architekta *Dušana Dóky*. Zejména z hlediska jejich mimořádného přínosu k tématu rodinných domů sedmdesátých a osmdesátých let. Architekt *Zlámál* navrhoval ve své době nadčasové soubory s vyloučenou dopravou, pracoval v brněnské projektovém podniku *DRUPOS*, jehož činnost také ještě není zmapována⁸⁷. Architekt *Dóka* vytvořil působivý, neopakovatelný styl rodinných domů, vhodný do menších obcí. Velká část urbanistických studií a projektové dokumentace vztahující se k řadovým souborům v *Břeclavi-Poštorné* a v Praze na *Babě* nebyla ještě nikde publikována. Půdorysy základních typů řadových domů *Baby II*, *Východ* a *Západ*, jsou v dizertační práci nově graficky zpracovány.

Negativní dopady rezidenční suburbanizace státní instituce koncepčně neřeší. Je třeba konstatovat, že obcím chybí jakékoliv mechanismy a nástroje, které by nastavily *konzistentní podmínky* pro lepší plánování rozvoje příměstských lokalit. Zatím převládají zájmy developerů, vlastníků i politických uskupení v zastupitelstvech, kteří mnohdy prosazují své vlastní zájmy na úkor dobrého rozvoje města. Zároveň mnohé obce nemají vhodné regulační plány, které by dokázaly ochránit stávající hodnotnou prostorovou strukturu zástavby, např. stavební úřad v *Břeclavi* postrádá pevnější pravidla ochrany specifické zástavby v *Poštorné*. Již se objevují první urbanistické studie, které vznikají ze spolupráce jak architektů a developerů, tak i místní samosprávy a komunity.

⁸⁷ Poznámka: Část archivních materiálů o *DRUPOSU* se nachází v *Moravském zemském archivu v Brně*.

11 CURRICULUM VITAE LENKA DOČEKALOVÁ

*Lenka Dočekalová (*16. 1. 1969, Brno, ČSSR, Česká republika)*

Studia

1983-87 *Gymnázium Koněvova Brno, (dnes Gymnázium Brno-Vídeňská)*
1987-92 *Fakulta architektury VUT Brno, obor architektura*
2005-06 *EUROLINGUA, anglický jazyk – středně pokročilý*
2011-19 *Fakulta architektury VUT Brno, doktorské studium na Ústavu teorie architektury u prof. Ing. arch. Vladimíra Šlapety, DrSc.*

Praxe

1993-1994 *INAD s.r.o., spolupráce na rekonstrukci rodinného domu, interiéry*
1994 *SEVER s.r.o., dřevěné rodinné domy*
1995-1999 *PAMAR s.r.o., architekt, projektant, řada urbanisticko-architektonických studií, projektů pro územní a stavební řízení. Projekt pro SP přístavby dětské kliniky v Praze na Vinohradech, Projekt a realizace bytového domu v Brně-Bystrci, Projekt a realizace přístavby kliniky kožní a plicní v Kroměříži, Studie bytové zástavby v Žebětíně, realizace viladomu, interiéry kliniky ARO ve Znojmě, studie bytových domů do Mikulova. Studie a projekt nástaveb v Brně Juliánově.*
2006-2009 *Kovoprojekta Brno a.s., Oddělení Stavba a urbanismus, Aktualizace mapy Brownfields 2007 a 2009 – územně analytický podklad. Viladomy Milíčovský Les, spolupráce na SP Nástavba na panelový dům v Bystrci - Opálkova*
2009-2010 *Městská část Brno-Sever, Stavební úřad, odborný referent územního a stavebního řízení*
2010-2017 *Ústav architektury Fakulty stavební VUT Brno, odborný asistent se specializací Obytné stavby. Vedení ateliéru obytných staveb v bakalářském studiu. Podíl na studijních materiálech předmětu Obytné stavby. Přednášková činnost v oboru obytných staveb. Součástí týmu při podávání projektu GAČR v letech 2012 – 2014. Účast na konferencích. Doplnující kursy akademické angličtiny.*

Konference a publikace

XVI. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Architektura v ČSR po roce 1945 se zaměřením na bydlení 60. 80 let*. XVI. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2012. ISBN 978-80-214-4463-8, s. 44 – 49.

XVII. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Analýza bydlení 60. let na příkladu brněnského sídliště Lesná*. XVII. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2013. ISBN 978-80-214-4774-5, s. 37 – 43.

XVIII. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Bydlení v USA po roce 1945*. XVIII. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2014. ISBN 978-80-214-4994-7, s. 37 – 42.

Velkoměstské paláce. Model udržitelného rozvoje v centrech měst

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Projekty bydlení v intenzivních městských strukturách*. Velkoměstské paláce. Model udržitelného rozvoje v centrech měst. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2014. ISBN 978-80-01-05629-5, s. 70 – 73.

9th Architecture in Perspective.

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Hidden values of the residential group of family houses in Břeclav-Poštorná*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta stavební, katedra architektury, 2017. ISBN 978-80-248-4058-1, s. 195 - 198.

12 ABSTRACT

The main part of the doctoral thesis analyses the form of terraced housing in Czechoslovakia in the years 1945-1990. It searches for the original roots, the principles of formation and the characteristic types. The aim was to find an answer to the question of where its values lie, because the state-controlled standardization negatively influenced the appearance of an average terraced house. The quest of seeking positive approaches the pre-war development of terraced housing and examines parallels between the groups of the 70s and the present. The subject is embedded in the wider framework of the state housing policy and its impact on the character of the new development.

The thesis focuses on the period of the 70s, when family development culminated. The main part researches three selected groups of terraced houses from the seventies. It is based on the study of available project documentations, which was made accessible by the archives of building authorities. Selected groups are considered in terms of public space and new types of terraced houses. The thesis highlights the diversity of typological forms of terraced houses of this period.

The last part is devoted to the characteristics of terraced housing after 1990. The thesis summarizes the causes of the negative phenomena in suburban locations and shows the transformation of typical terraced houses. It analyses new approaches in urban development of family houses on selected groups. In the context of new concepts, it researches the solutions of public space and types of terraced houses.

Finally, the thesis summarizes the transformation of the urban development of the terraced housing from 1945 to the present and proposes the other areas and problems suitable for exploration. The annexed documentary studies of three selected groups from the seventies, which were only partially published. Parts of the appendix are bar charts that evaluate the extent of the family development in individual time periods from 1945 to the present

Klíčová slova

Family house after 1945, terraced houses, residential groups of family housing, group development of 70s, support for the development of terraced houses, residential groups with partial traffic segregation, contemporary development of family houses, public space.